

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. **Комп'ютерний дизайн:** Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 15 2023

ЗМІСТ

Коротко про головне

Бути достойними шляху, яким іде Україна, – це обов'язок –
звернення Президента України В. Зеленського.....3

Аналітика

Політичні акценти

Ворошилов О.
Українська формула миру: обговорення та перспективи.....4

Аулін О.
Третій саміт Кримської платформи: жодної торгівлі навколо Криму,
шлях деокупації вирішуватиме сама Україна14

Економічний ракурс

Тарасенко Н.
Зовнішня торгівля України у 2023 р.:
стан, проблеми та перспективи.....20

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....	31
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	36
Наукові видання НАН України.....	43
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	46
Здобутки української археології.....	50

До уваги держслужбовця

Шумілова А., Штих П.

Нові надходження бібліографічних видань до відділу науково-бібліографічної інформації НБУВ.....	51
--	----

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Пестрецова О., Булахова Г.

Пам'ятки права в колекціях юридичних бібліотек Великої Британії та США як складова освітнього процесу.....	62
---	----

Коротко про головне

Бути достойними шляху, яким іде Україна, – це обов’язок – звернення Президента України В. Зеленського

Дорогі українці, українки!

Сьогодні особливий день. День пам’яті. День всіх наших захисників, захисниць, які загинули в боях заради України з 2014 р., з 24 лютого. Сини, доньки. Батьки, матері. Брати, сестри. Друзі. Колеги. Знайомі. Побратими. Багатьом з українців сьогодні є кого згадати, чию пам’ять ушанувати.

Багато хто з нас сьогодні подумки був із тими своїми близькими, рідними та друзями, хто зараз воює. Хто зараз щодня, щогодини ризикує своїм життям заради України.

Кожен такий день – це нагадування для всього нашого народу. Для кожного, хто працює на державу. Нагадування, чим заповнене все, що є нашою державою. Українські родини, чії сини та доньки загинули в боях. Для них, для батьків українських героїв, синьо-жовтий прапор України – це тепер нагадування про рідну дитину, про її подвиг заради держави. Дитина, чий батько загинув на фронті, захищаючи Україну... Кохані, яким більше не зустрітися, бо війна забрала життя, яке стало життям України... Усе, що є нашою державою, і всі, хто є нашою державою – кожна інституція, кожен посадовець, – повинні відчувати, яка Україна за ними. Скільки болю в її серці. Скільки відваги в неї. Яка пам’ять про людей, яких більше немає. Що тепер у її символах. Та як по-іншому люди сприймають тепер усе, що принижує Україну, її силу та сподівання.

Бути достойними шляху, яким іде Україна, – це обов’язок. Давати Україні більше сили. Більше можливостей. Обов’язок. Бути небайдужими до кожного й кожної, хто поруч з тобою. Підтримувати. Дбати про людей. І завжди наближати результат. Головний результат для України. Україна має перемогти. Для всіх це головне. Щоб не відводити очей від поглядів на фотографіях воїнів на Стіні пам’яті, на інших меморіалах.

Я дякую всім, хто працює заради України, хто б’ється заради України саме так: достойно, сміливо, міцно.

Слава всім нашим воїнам! Слава нашому народу, народу України!

Вічна пам’ять усім, хто віддав своє життя заради України.

Слава Україні!

Героям слава! *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<https://www.president.gov.ua/news/buti-dostojnimi-shlyahu-yakim-ide-ukrayina-ce-obovyazok-zver-85249>)).*

Аналітика

Політичні акценти

О. Ворошилов, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Українська формула миру: обговорення та перспективи

Під час виступу на саміті G20 у листопаді 2022 р. Президент України В. Зеленський вперше запропонував формулу миру, щоб зупинити російське повномасштабне вторгнення.

Вона містить 10 пунктів:

- радіаційна та ядерна безпека (вихід РФ з території ЗАЕС, відмова від ядерних загроз);
- продовольча безпека (розширення зернової ініціативи);
- енергетична безпека (захист енергетичної інфраструктури України, обмеження цін на енергоресурси РФ);
- звільнення всіх полонених та депортованих (звільнення за формулою «всіх на всіх»);
- виконання Статуту ООН, відновлення територіальної цілісності та світового порядку;
- виведення російських військ та припинення бойових дій (відновлення контролю України над усіма ділянками державного кордону з РФ);
- справедливість (створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії РФ проти України);
- екоцид, потреба негайного захисту природи;
- недопущення ескалації (підписання союзниками договору про гарантії безпеки Kyiv Security Compact);
- фіксація закінчення війни.

Формулу вже підтримали Велика Британія, США, Канада, Японія, Німеччина, Франція, Італія, Португалія, Польща, Фінляндія, країни Балтії (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/finlyandiya-gotova-vistupiti-spivliderom-1692787965.html>).

Наприкінці березня під час звернення до Ради Європи Президент В. Зеленський закликав провести саміт формули миру щодо України в одній зі столиць європейських країн.

Започаткований діалог між лідерами України, країн G7 та Глобального Півдня продовжився наприкінці червня в Копенгагені, де проведення саміту обговорювалося на зустрічі керівника Офісу Президента України А. Єрмака з політичними і безпековими радниками з Бразилії, Великої Британії, Данії, ЄС, Італії, Індії, Канади, Німеччини, Південної Африки, Саудівської Аравії, США, Туреччини, Франції та Японії (URL: <https://delo.ua/politics/novi-plani-zelenskii-terer-hose-provesti-globalnii-samit-miru-voseni-421981/>).

У Саудівській Аравії 5–6 серпня відбувся міжнародний саміт, на якому обговорили мирний план Києва. Українську делегацію у Джидді очолив

керівник Офісу Президента України А. Єрмак. Загалом у Джидді було представлено понад 40 держав, що майже втричі більше ніж на консультаціях у Копенгагені.

У межах саміту в Саудівській Аравії на рівні радників з національної безпеки та зовнішньої політики стосовно принципів відновлення сталого й справедливого миру для України керівник Офісу Президента України А. Єрмак провів зустрічі з очільниками понад 30 делегацій.

Двосторонні зустрічі відбулися з очільниками делегацій США, Саудівської Аравії, Фінляндії, Японії, Катару, Франції, ФРН, Іспанії, Норвегії, Туреччини, Польщі та Словаччини, а також з радниками з нацбезпеки та зовнішньої політики лідерів Швеції, ПАР, Бахрейну, Канади, Італії, Данії, Кореї, а також керівником Офісу президента Єврокомісії (URL: <https://tsn.ua/ato/ukrayinska-formula-miru-u-zelenskogo-natyaknuli-yaki-krayini-za-yaki-punkti-vidpovidatimut-2385523.html>).

Незадовго до цього в інтерв'ю «Голосу Америки» координатор стратегічних комунікацій Ради з нацбезпеки США Дж. Кірбі заявив, що Сполучені Штати Америки бачать завданням саміту в Саудівській Аравії представлення та просування мирної формули, яку висунув Президент України В. Зеленський.

За словами Дж. Кірбі, «ключовим компонентом (“формули миру” України) є повага до територіальної цілісності та суверенітету», тому що, зазначив Дж. Кірбі, «уся формула Президента Зеленського базується на цій ідеї, ключовому положенні Статуту ООН».

Також він зазначив, що Україна розпочала переговори зі США щодо «гарантій безпеки». «І це те, під чим може підписатися кожна нація, звісно, крім росії», – наголосив представник Білого дому, додавши, що на саміті відбудеться «продовження процесу, який почався багато місяців тому, – це представлення та просування мирної формули, яку висунув Президент Зеленський».

Коментуючи заяву Президента Мексики А. Обрадора, що той готовий приєднатися до зустрічі в Саудівській Аравії, якщо тільки туди запросять і РФ, Дж. Кірбі заявив, що «кожна країна може вирішувати сама, як вона ставитиметься до мирної формули Президента Зеленського й те, якою мірою та яку вона роль хоче відігравати, коли та якщо відбуватимуться мирні переговори».

Раніше Сполучені Штати Америки висловили сподівання, що саміт у Саудівській Аравії стане шансом для країн світу почути від України про реалії російсько-української війни, а для Києва – обговорити забезпечення миру (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/4/7166990/>).

Не можна сказати, що захід позиціювався як доленосний, але відсутність на ньому РФ виглядала багатонадійною. За підсумками саміту не було підписано спільного документа, але всі учасники засвідчили прихильність до територіальної цілісності держав. Іншими словами, сенсації не трапилося, але її і не очікувалося.

Коротко головні здобутки зустрічі можна сформулювати так:

- відсутність РФ не завадила приїхати її умовним симпатизантам;
- замість очікуваних 30 було понад 40 учасників;
- приїхала китайська делегація;
- учасники пригадали про існування Статуту ООН, котрий РФ порушила своїм нападом і який вимагає поваги до територіальної цілісності та суверенітету України;
- потреба у «формулі миру» ніким не поставлена під сумнів.

Відмова учасників від підсумкового комюніке не є причиною вважати зустріч провальною чи менш успішною за офіційно озвучені оцінки. Справа в самих делегаціях – саміт зібрав не лідерів держав, а їхніх радників з питань безпеки.

У принципі найбільш містку характеристику «мирному саміту» дав глава ОПУ А. Єрмак – «продуктивні консультації щодо ключових принципів, на яких має будуватися справедливий і міцний мир; відкрита розмова, під час якої представники кожної країни могли озвучити свою позицію й бачення». Можливо, оцінки продуктивності й відкритості надано авансом, але самої суті це не змінює – ця зустріч мала створити умови для наступних ([URL: https://rubryka.com/blog/saudi-arabia-ukraine-talks/](https://rubryka.com/blog/saudi-arabia-ukraine-talks/)).

За всіма ознаками зустріч була технічною. Головне її (і всіх подальших у форматі консультацій радників) призначення – обтерти всі гостроти, зняти максимум питань і залишити мінімум неясності до проведення зустрічі глав держав.

У Джидді погодили два принципи встановлення миру в Україні.

За даними співрозмовників італійської газети *Corriere della Sera*, представники країн-учасниць погодилися: в основі будь-якої мирної угоди має бути «повага до територіальної цілісності та суверенітету України» та дотримання принципу верховенства Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Вони домовилися створити робочі групи для обговорення плану припинення війни РФ проти України, запропонованого Києвом.

У Джидді також обговорювалися можливі терміни проведення зустрічі глав держав, що беруть участь у перемовинах. За даними джерел італійського видання, такий саміт може відбутися до кінця року ([URL: https://www.dw.com/uk/u-dziddi-pogodili-dva-principi-mirnogo-vreguluvanna-v-ukraini/a-66451728](https://www.dw.com/uk/u-dziddi-pogodili-dva-principi-mirnogo-vreguluvanna-v-ukraini/a-66451728)).

Загалом зустріч у Джидді наблизила Україну до реалізації Формули миру, запропонованої Президентом України В. Зеленським. Триває робота над підготовкою та проведенням Глобального саміту миру. Про це заявив керівник Офісу глави держави А. Єрмак, коментуючи в ефірі телемарафону «Єдині новини» результати консультацій на рівні дипломатичних радників у Саудівській Аравії.

«З кожним кроком кількість країн, які безумовно поважають незалежність України, територіальну цілісність, суверенітет і готові працювати над частиною або над реалізацією загалом Формули миру, стає більше. І більшою стає ізоляція росії», – констатував А. Єрмак.

За його словами, головною темою зустрічі була саме українська мирна формула. Переважна більшість партнерів чітко наголосила на необхідності виведення російських військ з території України та неможливості замороження війни в будь-якому вигляді, оскільки це лише дасть час на підготовку до нових атак на українські території.

Керівник Офісу Президента України зазначив, що реалізація Формули миру В. Зеленського є частиною стратегії перемоги України (URL: <https://www.president.gov.ua/news/najvazhlivishij-pidsumok-zustrichi-v-dzhiddi-mi-stali-she-na-84777>).

Як вже зазначалося, хоча зустріч представників понад 40 країн у Саудівській Аравії завершилася без підсумкового комюніке, однак в Україні і серед її партнерів загалом оцінка зустрічі доволі позитивна. І тому, що приїхало набагато більше країн, ніж очікували спочатку, і через те, що не було РФ, і через те, що таки був представлений Китай. І загалом що Київ зміг прорекламувати для Глобального Півдня свою формулу миру, яка передбачає, серед іншого, повне відновлення територіальної цілісності і суверенітету України над усіма без винятку окупованими РФ територіями.

Експерт-міжнародник Г. Гопко, яка в попередній Верховній Раді України очолювала Комітет з закордонної політики, так оцінює цю подію: «Це поглиблення ізоляції російської федерації. Бо росію не запросили після всіх тих кроків, які вона здійснює. Але треба не лише ізоляція росії, а жорсткіші заходи протидії російській агресії. Треба більше зброї Україні, фінансової допомоги, більше тиску на росію».

«Україна прагне більшої підтримки, і вже не лише трансатлантичної підтримки чи у форматі “Рамштайн”, а на рівні цілого світу», – додає вона (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-sauidivska-araviya-zustrich-dzydda-pidzumky-formula-myr/32537815.html>).

Крім того, на зустріч у Джидді приїхали країни, які раніше дотримувались нейтральної позиції у російсько-українській війні, зокрема, Китай, Індія, Індонезія, Мексика, Чилі, ПАР (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230818-do-ukrayinskoyi-formuly-myrupryyednalys-vzhe-63-derzhavy-zelenskyj/>).

Джиддський мирний саміт варто вважати успішним передусім тому, що на одному майданчику вдалося зібрати представників тих держав, які звично ставляться до РФ з більшою повагою, аніж решта світу. Частина з них не вражали підтримкою на адресу України після російського нападу, деякі досі не приховують своєї прихильності до РФ – Глобальний Південь треба переконувати у тому, що війна є несправедливою і неспровокованою, а РФ є агресором. Далеко не факт, що відповідні африканські й арабські країни змінили свою думку, але вони принаймні прибули послухати аргументи на користь проукраїнського погляду.

Не останню роль у цьому відіграв демарш РФ щодо зернової угоди, котру кремль перестав виконувати і зосередився на руйнуванні елеваторів та портової перевалкової інфраструктури України. Значення українського зерна для світової продовольчої безпеки не можна применшити жодними

обіцянками про подарунки зерна від Путіна, які не покривають і соту частину потреб. І частина світу таки зацікавлена в безперервності постачання у потрібних обсягах. Тиснути на Кремль заради цього вони не готові, але послухати українські умови для припинення війни нічого не вартує.

Окремі учасники пішли далі та запропонували свої варіанти. Зокрема, офіційно не підтверджений мирний план Саудівської Аравії ґрунтується на повазі до суверенітету та територіальної цілісності України, але спирається на негайне припинення бойових дій. І в такому вигляді перша частина суперечить другій: без визнання світом «нових геополітичних реалій» РФ не припинить воювати, тим самим нівелюючи саудівську повагу до українського суверенітету. Своєю чергою, тільки повна деокупація українських територій може стати підставою для згоди України на переговори з РФ (URL: <https://rubryka.com/blog/saudi-arabia-ukraine-talks/>).

Окремо багато коментують факт участі Китаю в саудівській зустрічі.

«Участь Китаю – це дійсно надзвичайно важливо. Бо ми спочатку бачили, що Китай фактично допомагав росії у її війні проти нас. Було також відчуття, що отой “мирний план” Китаю (з 12 пунктів – ред.) був надиктований у Москві, бо йому бракувало поваги до суверенітету та територіальної цілісності саме України», – зазначає Г. Гопко.

«Чим довше триває війна, тим більше Китай бачить, що шансів у росії виграти цю війну немає... Росія втрачає, вона потрапляє у все більшу ізоляцію, і Китай розуміє, що росія втрачає», – зауважує вона.

Радник голови ОП М. Подоляк теж бачить, що РФ втрачає підтримку Китаю, який, зокрема, дуже стурбований темою погроз використання ядерної зброї, що з Москви лунає систематично, так і питанням ядерної безпеки – зокрема ситуацією на Запорізькій АЕС, яку зайняли російські війська з перших тижнів війни.

«На сьогоднішній день мені зрозуміло, що Китай на росію дивиться зовсім інакше. Тобто не сприймає її як стратегічного партнера. Чому? Тому що, по-перше, вважає, що росія не дотисне Україну і не зможе виграти. По-друге, що в такому разі не буде стабільності в тій самій політичній еліті. А Китаю немає сенсу підтримувати еліту, яка завтра може зникнути. Тому що Китай грає в довгострокову. Третя складова – це обнулення, паралельне обнулення репутації Китаю, коли Китай про щось домовляється, і росія потім виходить і передає чи заявляє про передачу тактичної ядерної зброї Білорусі», – пояснює М. Подоляк.

Сам Китай вустах свого МЗС сказав, що зустріч у Джидді допомогла «консолідувати міжнародний консенсус». Китай на саудівській зустрічі представляв спецпосланець з питань Євразії Лі Хуей.

Лі Хуей «мав широкі контакти та комунікацію з усіма сторонами щодо політичного врегулювання української кризи..., вислухав погляди та пропозиції усіх сторін і ще більше консолідував міжнародний консенсус», – ідеться в письмовій заяві МЗС Китаю, що його отримала агенція Reuters (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-sauidivska-araviya-zustrich-dzydda-pidzumky-formula-myr/32537815.html>).

Відверто кажучи, сам факт участі китайської делегації вже можна вважати проривним, проте його небезпечно перебільшувати.

Очевидно, що офіційний нейтралітет Китаю викликає все більші сумніви на ґрунті журналістських розслідувань та повідомлень розвідки західних держав про постачання російській армії товарів, які їй згодяться у війні. Продовження лінії «нічого не знаю» загрожує китайським компаніям санкціями, чого вони хотіли б уникнути. Вихід Москви із зернової угоди також не збігається з інтересами Китаю, який став найбільшим імпортером українського зерна. Нарешті, ігнорування українських мирних ініціатив підриває репутацію миротворця, яку Китай намагається вибудувати останнім часом. Зокрема, і стосовно Саудівської Аравії у реанімації її відносин з Іраном.

З іншого боку, не можна виключати, що за показною активністю в питаннях «формули миру» криється бажання максимально затягнути час. Виснаження ворожих сторін без явного припинення війни вигідне Пекіну з точки зору фокусування США на Україні й зменшення уваги до Тайваню (URL: <https://rubryka.com/blog/saudi-arabia-ukraine-talks/>).

Але проблема у тому, що ключовий гравець саудівської зустрічі – Китай – прийшов на переговори зі своїм мирним планом, представленим ще в лютому і, як стверджують західні джерела, оголосив, що не відмовляється від нього. Це пролунало також у заяві МЗС КНР за підсумками зустрічі в Дждидді: там ідеться, що «Китай буде продовжувати посилювати діалог на основі своєї 12-пунктової мирної пропозиції».

Що означає ця фраза, можна лише здогадуватися. Китай, що знається на грі у «стратегічну невизначеність», напевно, навмисне лишив це питання відкритим. Проте фактом є те, що китайський план для України – неприйнятний. Зокрема, він включає пункти про фактичне замороження конфлікту, що вигідно РФ; про припинення західної безпекової підтримки України; про зняття санкцій із РФ. Словом, цей план несумісний з українським, і втілювати їх одночасно – неможливо. У Китаї це чудово розуміють.

Загалом є підстави говорити, що Пекін не став на бік України, а лише «почав розкладати яйця у різні кошики».

Але це – також чимало.

Нагадаємо, перед початком повномасштабного вторгнення РФ Пекін публічно оголосив, що його співпраця з РФ «не має меж». Далі – відмовився засуджувати агресію, а також допомагав поширювати світом російську пропаганду та маячню про те, що до війни, мовляв, призвели дії «агресивного блоку НАТО».

Зважаючи на це, навіть нинішня половинчаста зміна китайської позиції – це дуже багато. Причому участь Китаю у цих переговорах не є одноразовою: у Пекіні підкреслили, що прийдуть також на наступну зустріч радників, яка має відбутися орієнтовно за місяць (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/08/8/7167179/>).

Що стосується реакції РФ, то саміт названо провальною спробою нав'язати свої правила гри Глобальному Півдню, який насправжки готовий зруйнувати монополію Заходу на врегулювання міжнародних криз. Відмову від підсумкового комюніке російські коментатори називають «закономірною реакцією на обурливу вимогу капітуляції росії» (URL: <https://rubryka.com/blog/saudi-arabia-ukraine-talks/>).

На зустрічі в Саудівській Аравії держави-учасниці не дійшли згоди щодо усіх пунктів «формули миру» Президента України В. Зеленського, однак діалог щодо суперечливих питань продовжується.

Про це заявив голова Офісу Президента України А. Єрмак. Він визнав, що наразі попри загальну підтримку «плану Зеленського» є згода держав-учасниць не за усіма його пунктами. «Якби усі країни вже зараз сказали: “Так, ми з усім згідні”, то ми би до кінця місяця вже приймали “саміт миру”. Є пункти, за якими взагалі нема заперечень, і є ті, за якими діалог триває», – сказав голова ОП.

Зокрема, А. Єрмак наголосив, що беззаперечним є пункт про територіальну цілісність України. За його словами, «жодних компромісів щодо територіальної цілісності, незалежності і суверенітету не може бути, і багато країн це підкреслювали».

З пунктів, які досі лишаються проблемними, А. Єрмак назвав як приклад пункт про справедливість, що передбачає покарання російського політичного керівництва, винних у здійсненні агресії, воєнних злочинів тощо, та відшкодування Україні. «Ще треба працювати із країнами Глобального Півдня за важкими пунктами, як-то відповідальність. Але не тому, що вони проти, а тому, що вони потребують більше пояснень, як це буде відбуватися», – зазначив А. Єрмак.

За його словами, протягом місяця має відбутися зустріч радників, де будуть обговорювати питання, за якими немає остаточної згоди.

А. Єрмак також повідомив, що після зустрічі в Саудівській Аравії Україна планує провести два саміти щодо «формули миру», представленої В. Зеленським, один із самітів – із залученням РФ (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/7/7167141/>).

За повідомленням видання Der Spiegel, країни-учасники саміту дійшли згоди у ключових аспектах мирного розв'язання конфлікту, таких як збереження «територіальної цілісності та суверенітету» України, попри відсутність офіційної заяви.

Представник Бразилії С. Аморім заохотив до проведення «справжніх переговорів з участю всіх сторін», включаючи РФ, хоча жодна з країн Глобального Півдня, присутніх на зустрічі, не вимагала обов'язкової присутності РФ на наступному раунді переговорів. «Навіть якщо Україна є найбільшою жертвою, якщо ми дійсно хочемо миру, ми маємо якимось чином залучити Москву до цього процесу», – зазначив у промові С. Аморім.

Згідно з інформацією, яку надає The Wall Street Journal, під час зустрічі в Джидді Україна не настоювала на обов'язковому ухваленні свого мирного плану, і інші країни не вимагали відмови Києва від нього. Дискусії також не

виникали через вимогу України щодо повного виведення російських військ зі своєї території (URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/world/2023-08-07/kitay-dal-ostorojnyiy-polojitelnyiy-signal-est-pervyie-resheniya-glavnoe-s-sammita-v-saudovskoy-aravii/302326>).

Треба визнати, що переговори в Саудівській Аравії навіть без формального рішення принесли результат. Усі світові медіа та аналітики сходяться на тому, що для України ця зустріч була успіхом; хоча всі також попереджають, що цей успіх є обмеженим і не треба впадати в ейфорію.

По-перше, успіхом є те, що зустріч у принципі відбулася, попри те, що початок серпня у дипломатії – це період відпусток, коли міжнародні зустрічі провести украй складно. Враховуючи це, у Джидді вдалося нереальне: тут зібралися топ-дипломати та радники 36 лідерів; подекують, що чимало з них саме для цього перервали відпустки. Разом з тими, хто підключався по Zoom, участь у зустрічі взяли 42 держави, плюс ООН та ЄС.

Ще один величезний плюс – це те, що світ, здається, звикає до факту, що Україна має повернути Крим та Донбас. Щодо цього пункту української «формули миру» заперечень на зустрічі в Джидді не було (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/08/8/7167179/>).

А головною подією зустрічі в Джидді стало те, що до переговорів про український план долучився Китай. Водночас участь Китаю оформлена так, що досі не ясно, чи він підтримує українські пропозиції, чи просуває свої, з якими китайський представник приїхав до Джидди. Зараз радше схоже, що Пекін вагається. Але навіть це є тектонічною зміною у його позиції (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/08/8/7167179/>).

Головна мета Формули миру – закріпити у світі українське бачення перемоги як аксіому. А саме воно викладене в цьому плані: повна деокупація, повернення всіх територій, встановлення справедливості (яке включає засудження керівників РФ та виплату репарацій) тощо. Це потрібне для того, щоби під час переговорів із РФ, під час умовляння її зважитися на капітуляцію ні в кого не з'явилося бажання поступитися інтересами України або частиною її території.

Досягти цього можливо, якщо всі світові держави-лідери наперед погодяться дотримуватися норм, що виключають такі поступки коштом України. І саме це є завданням «саміту миру».

Як пояснюють в Офісі Президента України, таких «мирних самітів» має бути навіть два. Перший Київ планує провести до кінця 2023 р., і він має відбутися без участі РФ. На ньому світ, по суті, має дати згоду на те, що капітуляція РФ є неunikною. А для цього усі повинні погодитися як з 10 пунктами, так і з їхнім прочитанням. Тобто світ має погодитися: далі тиснемо на кремль за українським планом і не пропонуємо альтернативи.

Щоб ця ідея могла бути втілена за будь-якого розвитку подій на російсько-українському фронті, потрібен «гнучкий план», що може бути підлаштований під реальність – і українська ініціатива відповідає цій вимозі.

А після того як РФ буде готова виконувати ультиматум (чи то внаслідок поразки, чи то після зміни лідерів держави, чи після інших

можливих перетворень) – очікується проведення другого саміту. До нього мають долучитися представники РФ, які погодяться виконувати умови світової спільноти, побудовані на базі українського плану ([URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/08/8/7167179/](https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/08/8/7167179/)).

Один з наступних раундів переговорів щодо формули миру може прийняти столиця Норвегії Осло. Про це, зокрема, 24 серпня заявив Президент України В. Зеленський після зустрічі з Прем'єр-міністром Норвегії Й. Стьоре.

«Норвегія активно приєднується і до глобальних зусиль для реалізації Формули миру. Ми будемо вітати один з раундів переговорів в Осло, і вдячний Норвегії за підтримку в підготовці проведення Глобального саміту миру», – сказав В. Зеленський ([URL: https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/formula-miru-zelenskiy-zayaviv-shcho-oslo-mozhe-priynyati-chergoviy-samit-formuli-miru-50348808.html](https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/formula-miru-zelenskiy-zayaviv-shcho-oslo-mozhe-priynyati-chergoviy-samit-formuli-miru-50348808.html)).

Свої варіанти мирного плану для України намагаються також представити Ватикан, Бразилія, представники країн Африки тощо.

Так, 30 квітня Папа Римський Франциск повідомив про створення Ватиканом миротворчої місії для припинення війни РФ проти України. Пізніше до Києва та Москви прибули його представники.

Президент України В. Зеленський 6 червня провів зустріч із кардиналом М. Дзуппі – спецпредставником Папи Римського Франциска. Однією з тем переговорів стала українська формула миру.

Про деталі поінформували в Офісі Президента України.

Під час зустрічі обговорювалася ситуація в Україні та гуманітарна взаємодія зі Святим Престолом у межах реалізації української формули миру.

В. Зеленський пояснив кардиналу, що припинення вогню та замороження розв'язаної РФ війни не приведе до миру. Агресор лише використає паузу для нарощування сил і подальшого наступу на Україну, «для нової хвилі злочинів і терору».

«Росія має вивести всі свої війська з території України в межах її міжнародно визнаних кордонів», – наголосив Президент України. Він додав, що лише об'єднання зусиль цивілізованого світу, дипломатична ізоляція РФ та тиск на агресора можуть принести справедливий мир. І він може бути досягнений лише на умовах України.

«Ми вітаємо готовність інших держав і партнерів у пошуку шляхів до миру, але, оскільки війна триває на території України, алгоритм досягнення миру може бути лише українським», – зазначив В. Зеленський. Він закликав Ватикан зробити внесок в імплементацію саме українського мирного плану.

Також обговорювалося можливе проведення Глобального саміту миру та залучення до нього якомога ширшого кола країн, зокрема Глобального Півдня.

В. Зеленський звернув увагу, що Ватикан міг би зробити вагомий внесок у звільнення українських полонених, повернення депортованих РФ дітей та відновлення справедливості ([URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/08/8/7167179/](https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/08/8/7167179/)).

<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230606-formula-myru-maye-buty-lyshe-ukrayinskoyu-zelenskyj-zustrivsyaz-predstavnykom-vatykanu/>).

Крім того, у В. Зеленського хочуть долучити Світову організацію торгівлі до Української формули миру.

Зокрема, в Офісі Президента України обговорили з гендиректором Світової організації торгівлі Н. Оконджо-Івеала залучення СОТ до імплементації другого пункту Української формули миру – «Продовольча безпека».

Про це повідомила пресслужба Офісу Президента України за підсумками зустрічі між Н. Оконджо-Івеала та керівником Офісу Президента України А. Єрмаком. На зустрічі передусім обговорили захист вільної торгівлі, зокрема в Чорному морі, якій нині загрожує російська агресія проти України.

А. Єрмак наголосив, що цілеспрямоване знищення РФ транспортної та аграрної інфраструктури України та «блокада» українських портів загрожує постачанню української агропродукції та має на меті продовольчий шантаж. Це створює безпосередню загрозу продовольчій безпеці та порушує свободу торгівлі. Відтак він запропонував розглянути можливість залучення Світової організації торгівлі до імплементації другого пункту Української формули миру під назвою «Продовольча безпека». За словами керівника ОП, авторитет СОТ та її вплив на міжнародну торгівлю може відіграти важливу роль в імплементації цього пункту (URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/08/18/703351/>).

А. Єрмак 18 серпня повідомив, що нова зустріч радників за формулою миру відбудеться не пізніше ніж протягом місяця. На ній планується обговорити результати роботи 10 робочих груп, які працюють у Києві на рівні послів (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/formula-miru-zelenskiy-zayaviv-shcho-oslo-mozhe-priynyati-chergoviy-samit-formuli-miru-50348808.html>).

Того ж дня пройшли зустрічі з послами ще восьми країн. За результатами зустрічей послы Албанії, Кіпру, Малайзії, Молдови, Мальти, Словенії, Таїланду та В'єтнаму заявили, що приєднуються до Формули (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230818-do-ukrayinskoyi-formuly-myru-pryyednalys-vzhe-63-derzhavy-zelenskyj/>).

А напередодні в Офісі Президента України відбулося установче засідання робочої групи, яка працюватиме над реалізацією дев'ятого пункту Формули миру Президента України В. Зеленського – «Недопущення ескалації війни та повторення агресії».

Заступник керівника Офісу Президента України І. Жовква детально поінформував про бачення України щодо реалізації безпекового пункту Формули миру, його складників і порядку подальшої діяльності відповідної робочої групи. «Ця робоча група важлива, бо вона не лише про безпекові гарантії. Вона містить практично всі елементи решти пунктів Формули миру. Ця робоча група про те, як зупинити агресію росії проти України, не допустити ескалації, і про те, якими мають бути превентивні заходи, щоб

унеможливити агресію в майбутньому, після нашої перемоги», – наголосив він.

У зустрічі в гібридному форматі взяли участь послы та уповноважені представники посольств країн «Групи семи» (G7), Європейського Союзу та майже всіх країн, які вже встигли приєднатися до Спільної декларації про підтримку України щодо надання нашій державі гарантій безпеки (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3749760-v-op-vidbulosa-perse-zasidanna-robocoi-grupi-sodo-realizacii-bezpekovogo-punktu-formuli-miru.html>).

На сьогодні до обговорення реалізації української формули миру вже долучилися 63 країни на рівні послів. Про це заявив Президент України В. Зеленський на спільній пресконференції з Прем'єр-міністром Нідерландів М. Рютте. «Щотижня ми додаємо дипломатичні команди, нові країни до спільної глобальної роботи (щодо формули миру. – Ред.). На сьогодні 63 держави на рівні послів уже приєдналися», – заявив він (URL: <https://censor.net/ua/n3438600>).

Назагал зараз спостерігається «конкуренція мирних ініціатив» та переговорних платформ, але все більше вимальовується широкий міжнародний консенсус, що в основі має бути саме українська формула миру на умовах, які вигідні Україні, як жертви несправедливої війни, що її проти України розв'язала РФ.

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Третій саміт Кримської платформи: жодної торгівлі навколо Криму, шлях деокупації вирішуватиме сама Україна

Під такими гаслами 23 серпня 2023 р. в Києві відбувся черговий, третій за рахунком саміт Кримської платформи. Участь у роботі саміту, який на відміну від двох попередніх був сфокусований не на політичному рішенні, або мирній реінтеграції, а саме на питаннях деокупації, безпеки Чорного моря, економічному та повоєнному відновленні, взяли участь представники 63 країн і міжнародних організацій.

На початку створення ініційованого Україною міжнародного консультативно-координаційного формату «Кримська платформа» вважалося, що КП – спрямована насамперед на підвищення ефективності міжнародного реагування на окупацію Криму та зростаючі загрози безпеці, посилення міжнародного тиску на кремль, запобігання подальшим порушенням прав людини та захисту жертв окупаційного режиму. Головною метою визначалася деокупація півострова і повернення його Україні мирним шляхом.

Діяльність «Кримської платформи» офіційно розпочалася на установчому саміті, що проходив у Києві 23 серпня 2021 р. Тоді було схвалено Спільну декларацію, яка окреслила основні параметри міжнародної політики щодо Криму. До роботи саміту було залучено представників 46

держав і трьох міжнародних організацій. КП діяла одночасно на кількох рівнях: глав держав та урядів, міністрів закордонних справ, парламентів і міжпарламентських асамблей, громадянського суспільства та експертного середовища. Основними напрямками роботи саміту стали: невизнання зміни міжнародно-правового статусу Криму, санкції, їх посилення та запобігання обходу, а також обговорення питань щодо захисту прав людини і міжнародного гуманітарного права, безпеки в Азово-Чорноморському регіоні та за його межами; свободи навігації, подолання негативних екологічних та економічних наслідків окупації.

Під час роботи саміту заступник Генерального секретаря Альянсу М. Джоане зазначив: «НАТО засуджує і ніколи не визнає незаконну анексію Криму росією. НАТО стоїть разом із Україною». Міністр національної оборони Португалії Ж. Каміньо наголосив: «Португалія на стороні України у питанні мирного врегулювання ситуації на півострові». Він також привітав відновлення боєздатності Збройних сил України і закликав РФ «стати силою для досягнення миру» і брати участь у діалозі. Лідер кримськотатарського народу М. Джемільєв зазначив, що форум є «променем надії». Він нагадав про депортацію 1944 р. і підкреслив, що кримські татари знову під тиском окупантів вимушені залишати свої домівки. ООН виявилася неспроможною зупинити Росію, додав він. Представник Латвії О. Калниньш підкреслив, що анексія Криму і проблеми, з якими стикаються кримські татари, нагадує йому окупацію радянською владою країн Балтії. На його думку, саме постійне нагадування міжнародної спільноти про те, що Крим – це Україна, є також дієвим інструментом впливу на Росію. Американський філософ-футуролог Ф. Фукуяма у відеозверненні зазначив, що в глобальному контексті анексія Криму – трагічний епізод в історії дотримання прав людини. «Але водночас ця анексія була частиною великих політичних змагань. Змагань між авторитарною клептократичною системою врядування та ліберальною демократією», – зазначив учений. Міністр енергетики США Д. Гранголл нагадала, що Сполучені Штати надали Україні 4,9 млн дол. допомоги лише з 2014 р. «І ця підтримка триватиме надалі, ми надаватимемо підтримку ЗСУ, зокрема щодо захисної зброї і обладнання, яких потребує Україна у боротьбі з російською агресією», – зазначила вона і додала, що США продовжуватимуть санкції проти РФ. «Ми підтримуємо право кримських татар щодо збереження єдності і незалежності в Україні», – заявив голова МЗС Туреччини М. Чавушоглу. Представник Франції зазначив, що анексія Криму загрожує світовому порядку. Очільник МЗС Болгарії С. Стоєв додав, що міжнародна спільнота має боротись за верховенство права: «Як член ЄС Болгарія готова приєднатись до політики невизнання анексії й обмежень». «Ми не дозволимо перетворити Крим на “сліпу пляму” на мапі», – підкреслив міністр економіки ФРН П. Альтмаєр ([URL: https://suspilne.media/157760-krimska-platforma-testovij-onlajn-i-translacia/](https://suspilne.media/157760-krimska-platforma-testovij-onlajn-i-translacia/)).

Учасники саміту підписали декларацію про підтримку кроків щодо деокупації Криму, засудили анексію та підтримали мирний шлях повернення півострова. У Києві відкрився постійний офіс «Кримської платформи».

Президент України В. Зеленський запросив РФ взяти участь у платформі і «виправити історичну помилку». Пресекретар В. Путіна назвав захід «антиросійським» і «недружнім». ВРУ звернулася до міжнародних організацій щодо співпраці в межах КП задля протидії російській агресії. Учасники дискусій погодились, що міжнародна підтримка залежить і від внутрішньої позиції України щодо Криму. Головним наративом першого саміту можна вважати заяву Президента України В. Зеленського за підсумками заходу про те, що «питання Криму не закриті» (URL: <https://ua.krymr.com/a/mizhnarodna-krymska-platforma-ukrainskyi-krym/32394630.html>).

Через повномасштабне вторгнення РФ в Україну Другий саміт «Кримської платформи» відбувся в режимі онлайн 23 серпня 2022 р. Основним лейтмотивом минулорічної КП стала протидія російській агресії. Участь у заході взяли понад 60 учасників – лідерів країн та міжнародних організацій. На саміті ухвалили спільну заяву, у якій учасники «рішуче засудили неспровоковане та невинуватене вторгнення Росії, її агресивну війну проти України, особливо використання тимчасово окупованого Кримського півострова та українських територіальних вод для війни проти України» (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/2023-08-26/tretya-platforma-zapad-priznal-oshibku-po-kryimu/53747>). У перебігу брифінгу було представлено «Стратегію економічного відновлення Криму».

Під час роботи саміту Прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо зробив заяву про розширення санкцій щодо РФ. Вони стосуватимуться 62 осіб та одного підприємства оборонного сектору. Також Канада виділила 450 млн дол. у позиках українцям на закупівлю палива на зиму. Канцлер Німеччини О. Шольц зазначив, що Німеччина спільно з Японією нададуть Україні 60 млн дол. на створення зерносховищ. Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг підкреслив, що докладає зусиль для розширення військової підтримки України. Президент Естонії А. Каріс закликав судити всіх, хто має відношення до злочинів у війні РФ проти України. Він закликав докласти зусиль, щоб агресивні російські дії обходились якомога дорожче, зокрема через збільшення санкційного тиску. Президент Європейської комісії У. фон дер Ляєн заявила, що після окупації РФ використовувала Крим для випробування репресивних методів. Прем'єр-міністр Румунії Н.-І. Чуке зазначив, що своїм нападом на Україну РФ створила найбільшу кризу у Європі з часів Другої світової війни. «Напевно, ніхто з нас не уявляв той рівень жорстокості й людських страждань за останні шість місяців. Російська агресія проти України створила надзвичайно велику кризу на європейському континенті – найбільшу кризу після завершення Другої світової війни, із величезними наслідками для всього світу», – сказав політик. За його словами, РФ свідомо вдається до залякування інших держав. «Своєю жорсткою війною Росія продемонструвала усьому світові, що ця країна дозволяє собі порушувати міжнародне та гуманітарне право, вчиняти жорстоку агресію. Ця країна відкрито проводить політику залякування. Лише деякі з нас могли уявити, що таке може відбуватися у ХХІ столітті попри те, що сталося в

Грузії у 2008 році, а також незаконної анексії Криму. Втім, ця незаконна війна триває», – зауважив Н.-І. Чуке. Лідер бельгійського уряду А. де Кроо заявив, що вторгнення РФ до України перетворюється на війну на виснаження. За його словами, попри це підтримка України з боку її союзників не зменшиться. «Хтось каже, що починають трохи забувати про Україну. Але я хочу сказати, що ні – ми продовжуємо підтримувати Україну і керівництво України та населення України», – додав посадовець. «Наша багатовимірна підтримка залишатиметься безумовною. Ми вже ухвалили сім пакетів санкцій, і продовжуємо працювати над восьмим пакетом. Разом із нашими партнерами ми сприяємо подальшій підтримці – економічній, військовій та гуманітарній. Ми з нетерпінням чекаємо на повоєнне майбутнє України, на долучення її до європейської родини. Україна може розраховувати на нас. Бельгія продовжуватиме допомагати у вашій боротьбі за свободу», – підсумував А. де Кроо (URL: <https://suspilne.media/273923-krimska-platforma-2-tekstovij-onlajn/>).

Україна самостійно вирішуватиме, яким шляхом їй слід повертати Крим, окупований РФ у 2014 р., заявив Президент України В. Зеленський під час пресконференції за підсумками другого саміту Кримської платформи. «Ми будемо повертати Крим, тому що це наша територія, будь-яким шляхом, яким вирішимо, без консультацій з іншими державами світу. А що стосується відкритих атак, то Україна не завдає жодних ударів по цивільних об'єктах. Ми знаємо, що ми робимо, ми знаємо, де військові об'єкти. Там українські військові можуть працювати за планом», – підкреслив Президент України. Він зазначив, що протягом років російської окупації Криму Україна прагнула розв'язати цю проблему дипломатичним шляхом. «Ми показували, що хочемо дипломатії... Ми три роки намагалися це робити, але ви бачите, до чого все призвело. Було повномасштабне вторгнення», – резюмував В. Зеленський (URL: <https://suspilne.media/273923-krimska-platforma-2-tekstovij-onlajn/>).

25 жовтня 2022 р. в столиці Хорватії Загребі відбувся Перший парламентський саміт Міжнародної «Кримської платформи» (МКП). Організаторами заходу виступили парламенти двох країн: Верховна Рада України та Собор Республіки Хорватія. У саміті взяли участь делегації понад 50 країн і міжнародних інституцій. Учасники форуму ухвалили Спільну декларацію, у якій, наголошуючи на незмінності суверенітету і територіальної цілісності України, належності їй Криму та Севастополя, заявили про готовність реалізовувати на парламентському рівні рішення установчого саміту МКП та створити її постійний міжпарламентський комітет.

У столиці Румунії Бухаресті 12–13 квітня відбулася Перша Чорноморська конференція з безпеки Міжнародної «Кримської платформи». Зробити Чорне море «внутрішнім морем НАТО» – з таким закликком звернувся до учасників міністр закордонних справ України Д. Кулеба. У конференції взяли участь представники понад 50 країн та організацій, було створено міжнародний «майданчик, на якому країни, які підтримують

територіальну цілісність України та її євроатлантичне прагнення, можуть координувати свої зусилля у питаннях безпеки».

Напередодні відкриття Третього саміту «Кримської платформи», що проходив у Києві 23 серпня 2023 р., заступник голови МЗС України Е. Джапарова анонсувала приєднання чотирьох нових учасників. «Складно було працювати цього року з різних причин, тому що перший раз, коли ми збирали саміт, з нами було 47 держав, на другий саміт ми зібрали 59 держав, 60 разом з Україною. Задача сьогодні як мінімум зберегти тих партнерів, яких ми консолідували навколо, а максимум збільшити...», – розповіла Е. Джапарова. Серед «новачків» КП Сербія, Бахрейн, Арабські Емірати і Тиморські острови. Також, за словами заступниці голови МЗС, зазнав змін і порядок денний платформи: «Саміт, на відміну від попередніх двох, там де ми собі ставили задачу підтвердити територіальну цілісність України й навколо цього консолідувати максимальну кількість наших партнерів, він матиме два додаткових сигнали, які Україна хоче транслювати нашим партнерам – що жодної торгівлі навколо Криму не може бути, адже Крим є інтегральною частиною України і друге, що Україна сама вирішуватиме шлях деокупації півострова» (URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2042956-tretyi-samit-krimskoyi-platformi-yaki-krayini-vpershe-priymut-uchast-khto-z-politikiv-priyide-do-kiyeva-yakikh-rishen-varto-ochikuvati>).

У своєму виступі на відкритті, саміту Президент України В. Зеленський, зокрема, зазначив, що головною цінністю для України в кримському питанні залишаються люди, долі яких сьогодні ламає російська окупація. «Діяльність росії в Криму призвела до того, що знищення екосистем на півострові та в навколишніх акваторіях стало катастрофічним. Замість терористичних баз Криму потрібні національні парки, заповідники. Замість складів боєприпасів для агресії потрібні міжнародні круїзні лайнери. Замість оточених парканами маєтків воєнних злочинців і корупціонерів Криму потрібні нові сучасні громадські простори, нові сучасні технологічні компанії, новий сучасний університет. Лише Україна здатна повернути сучасність у Крим, і завдяки сучасності, завдяки відкритості, завдяки безпеці можна буде гарантувати високу якість життя у Криму», – зазначив Президент України. «Ми повернемо справжній сенс інфраструктурі Криму. Протягом усієї історії Криму його порти й дороги були пов'язані з Україною й з усім світом. РФ спричинила ізоляцію Криму. Ми повернемо для Криму весь світ. Повоєнна трансформація України забезпечить для Криму такі економічні зміни, які дадуть йому змогу працювати та бути економічно привабливим увесь рік, а не лише в сезон. Ми вже маємо підтримку бізнесів міжнародного, національного, а також локального українського рівня, які готові зайти в Крим і почати працювати одразу після деокупації. Це потужні бренди міжнародних готельних мереж, авіакомпаній, банківські бізнеси, технологічні й телекомунікаційні компанії, промислові компанії, це енергетичні компанії. Як частина економіки України Крим буде частиною глобальної економіки, і сьогодні ми робимо перший такий економічний крок. Ми підписуємо перший документ із компаніями, які готові прийти в Крим за

Україною. Це відкритий документ, він відкритий для приєднання будь-яких інших чесних бізнесів. Тисячі українських, європейських, глобальних компаній придуть у Крим. Уже зараз про готовність інвестувати заявили такі компанії, як Ryanair та Royal Haskoning. Відновлення Криму підтримує Міжнародна асоціація готелів і туристичних організацій...», – зазначив Президент України (URL: <https://www.president.gov.ua/news/rosiya-sprichinila-izolyaciyu-krimu-mi-povernemo-dlya-krimu-85121>).

Крім того, під час роботи саміту Представництво Президента України в АР Крим спільно з Міністерством відновлення України презентувало портал We build Crimea, який розповідатиме про проєкти та бізнес, що долучатиметься до відновлення й розвитку підприємництва в Криму. Він має на меті об'єднати національні та міжнародні бізнеси задля розбудови звільненого, економічно незалежного і розвиненого Криму. Портал – є однією зі складових великої ініціативи We build Crimea, покликаної створити умови для швидкого та ефективного відновлення півострова після його деокупації. Він виконує роль промоції Меморандуму кримського бізнесу, адже значно спрощує процес ознайомлення з документом та його підпис. Портал також розповідає про ті проєкти та бізнеси, які вже долучилися до майбутніх процесів відбудови. Меморандум про співпрацю і партнерство представників бізнесу заради відновлення й розвитку підприємництва в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі вже об'єднав національні та великі міжнародні бізнеси, які стали підписантами. Серед них: ресторан кримськотатарської кухні Musafir, ІТ-компанії Genesis, Signa Software, SoftServe, також Monobank, Luxoft, TourClub, ТОВ «Сільпо-Фуд», Lifecell, ТОВ «ОККО-ПОСТАЧ», ТОВ «Буд-технологія» і «Херсонес поліс» тощо. Головна теза Меморандуму: держава створює умови для ведення бізнесу, розвитку вільного ринку та чесної конкуренції – бізнес створює нове обличчя мультикультурного Криму. «Розвинена інфраструктура, великі ІТ-кластери, міжнародні інвестиції, нові робочі місця, інтегрованість у європейську систему доріг і туристичних маршрутів, функціонування міжнародного аеропорту, перезапуск і посилення туристичного бізнесу, організація великих фестивалів, відкриття місцевих майстерень і проведення майстер-класів, підтримка крафтового виробництва, інвестиції у розвиток малих і середніх бізнесів, реалізація концепту цілорічного курорту з постійним потоком туристів із країн Азії, Європи та Африки, відкриття сучасних урбан-парків – все це стане частиною звільненого, відбудованого Криму», – вважають автори проєкту (URL: <https://www.facebook.com/crimeaplatform/>).

Представники іноземних держав та міжнародних організацій підтвердили непохитну підтримку суверенітету і територіальної цілісності України, а також поновили запевнення у продовженні підтримки України в її боротьбі з російськими загарбниками. Учасники також висловили підтримку Формули миру Президента України. На заході були присутні президенти Литви, Португалії та Угорщини, голова президії Боснії і Герцеговини, прем'єр-міністри Молдови та Фінляндії, міністр оборони Нідерландів і старший радник Президента Туреччини, Генеральний секретар ГУАМ та

генеральний директор секретаріату Дунайської Комісії. Решта учасників взяли участь онлайн (URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-kyievi-vidbuvsia-tretii-samit-mizhnarodnoi-krymskoi-platformy#:~:text=23%20серпня%20у%20Києві%20відбувся,закордонних%20справ%20України%20Дмитро%20Кулеба>).

Черговий саміт «Кримської платформи» викликав значний резонанс, зокрема, за кордоном. Так, національне інформаційне агентство Туреччини TRT повідомило своїй аудиторії, про те, що під час роботи КП були оприлюднені відеозвернення, надіслані Президентом Франції Е. Макроном, Президентом Польщі А. Дудою, Президентом Латвії Е. Рінкевичсом, Президентом Естонії А. Карісом та лідерами багатьох інших країн. Особлива увага приділялася промові Президента Туреччини Р. Ердогана, який надіслав відеозвернення до учасників саміту, у якому він зазначив, що традиційно виступає за незалежність і територіальну цілісність України, а також висловив підтримку кримськотатарському народу (URL: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukraynanin-baskenti-kievde-kirim-platformu-3-zirvesi-yapildi/2974630>).

Економічний ракурс

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Зовнішня торгівля України у 2023 р.: стан, проблеми та перспективи

Через російську повномасштабну війну економіка України зазнала найбільших за всю історію незалежності втрат. Валовий внутрішній продукт (ВВП) та товарообіг скоротилися майже на третину, обсяг зовнішньої торгівлі, яка є основним джерелом валютної виручки, що дає можливість підтримувати курс валют і забезпечує надходження в бюджет, упродовж 2022 р. упав на 35 % порівняно з 2021 р. Падіння експорту було зумовлене низкою факторів, серед яких головними стали руйнування виробничих потужностей та блокування морських торговельних шляхів. До повномасштабного вторгнення Україна була серйозним гравцем на світовому ринку зерна та олійних культур: посідала п'яте місце серед експортерів пшениці, третє – серед експортерів ячменю та кукурудзи, перше місце – серед експортерів соняшникової олії. Близько 70 % транспортування продовольчих вантажів на світові ринки здійснювалося морем, а для сільськогосподарської продукції цей показник становив майже 90 %.

Першим альтернативним маршрутом для українського експорту, насамперед для вивозу зерна, став сухопутний маршрут «лінії солідарності», про відкриття якого ЄС оголосив у травні 2022 р. «Лінії солідарності» – це річкові, залізничні та автомобільні шляхи, якими українську аграрну продукцію доставляють до сусідніх країн. Інвестиції ЄС та його

партнерських фінансових установ у цей проєкт становили загалом 1 млрд євро і були витрачені на координацію, кооперацію та розвиток необхідної інфраструктури: збільшення пропускної спроможності на кордонах, ремонт, ліквідність для операторів, дослідження для ефективного розширення та оптимізації.

Загальне падіння експорту пом'якшила також лібералізація торгівлі та транспортних перевезень із країнами ЄС, або «митний безвіз» і «транспортний безвіз», запроваджені торік у червні. Було скасовано антидемпінгові мита та тарифні квоти для українських товарів та необхідність отримання українськими перевізниками відповідних дозволів для здійснення двосторонніх і транзитних перевезень у держави ЄС.

Ці заходи суттєво підтримали український експорт та створили підґрунтя для зростання в наступні періоди, констатує виконавчий директор Європейської бізнес асоціації (ЄБА) А. Дерев'яно. «Зростання експорту спостерігалось в тваринництві, зокрема, птахівництві, молочній продукції. Також у нас є великий потенціал щодо експорту кормів для тварин в ЄС», – говорить вона. Утім, за словами А. Дерев'яно, бізнес має й чимало викликів – це й організація логістики, і блекаути, і міграція персоналу, і складнощі у бронюванні ключових працівників та можливості виїзду за кордон для чоловіків у короткострокові бізнес відрядження (URL: <https://www.dw.com/uk/ukrainskij-eksport-do-es-rozkvit-posered-vijni/a-64739129>).

Позитивним сигналом для української економіки стало продовження дії митного та транспортного безвізу ще на рік. 9 травня Європейська рада ухвалила Постанову щодо продовження призупинення всіх мит, квот і заходів торгового захисту на український експорт до ЄС до червня 2024 р. Тарифи не застосовуватимуться до фруктів та овочів, що підпадають під систему вхідних цін, а також сільськогосподарської непереробленої та переробленої продукції, що підпадає під дію тарифно-квотних обмежень (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yevrorada-bezmytnatorhivlya/32427553.html>).

Як повідомляє пресслужба Європейської ради, ЄС продовжує «демонструвати свою непохитну політичну та економічну підтримку України», ці заходи допоможуть їй зберегти стабільність торговельних відносин з ЄС і підтримувати економіку в дуже складних умовах. «Оновлені автономні торговельні заходи однозначно підтримають Україну, і водночас вони нададуть ЄС можливість захистити, якщо необхідно, внутрішній ринок від значного збільшення імпорту деяких сільськогосподарських продуктів», – заявив міністр міжнародного розвитку та зовнішньої торгівлі Швеції Й. Форсселл.

Дію Угоди про лібералізацію вантажних перевезень, відомої як «транспортний безвіз», Україна та ЄС домовилися продовжити також на рік, до 30 червня 2024 р. Як повідомив віцепрем'єр з відновлення України – міністр розвитку громад, територій та інфраструктури О. Кубраков, за перший рік дії «транспортного безвізу» обсяги двосторонніх і транзитних

автомобільних вантажоперевезень зросли на понад 50 %. Кількість перевізників, які перетинали кордон в напрямку ЄС, порівняно з аналогічним періодом 2021 р., збільшилася на 53 %, а сама ж кількість перетинів – на 43 (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/16/7158122/>).

Водночас найуспішнішою ініціативою, яка посприяла відновленню експортних можливостей України, стала «зернова угода» або «Чорноморська зернова ініціатива». Угода була укладена між нашою державою, РФ та Туреччиною за посередництва ООН 22 липня минулого року. Початковий термін її дії у 120 днів чотири рази подовжували – спершу на такий самий період, а згодом лише на 60 днів. За час дії «зернового коридору» Україна експортувала 32,8 млн т зерна – переважно пшениці і кукурудзи. Вартість вивезених цим шляхом товарів становить близько 8 млрд дол. Загалом, Україна у 2022/2023 маркетинговому році (з 1 липня 2022 р. до 30 червня 2023 р.) експортувала 48,99 млн т зернових і зернобобових культур. При цьому маркетинговий рік майже збігається з періодом діяльності «зернового коридору». Тобто, якщо округлити, то близько 67 % зерна, яке було вивезене за кордон минулого року, транспортувалося через чорноморські порти. На інші шляхи припало загалом близько 16 млн т експорту (URL: <https://minfin.com.ua/ua/currency/articles/zernoviy-koridor-chi-spravdi-ukrayina-zalezha-vid-nogo-i-yaki-e-alternativi/>).

Останній термін, на який подовжували дію «зернової угоди», завершився 17 липня, після чого РФ оголосила про свій вихід з угоди, оскільки «не бачить підстав для її подальшої реалізації». Країна-агресор заявила, що відкликає гарантії на безпечний прохід кораблів до українських портів, тобто, фактично, пригрозила їх атакувати. Крім цього, декілька днів поспіль РФ завдавала ракетних ударів по інфраструктурі портів, які раніше входили до угоди.

Припинення участі РФ у роботі «зернового коридору», яке фактично унеможливило самостійне користування ним інших учасників через високу ймовірність російських обстрілів морських портів та вантажів, викликало вкрай негативну реакцію в Україні та серед її партнерів. Президент В. Зеленський наголосив, що своїми діями РФ зриває домовленості з Туреччиною та ООН. Водночас міністр закордонних справ Д. Кулеба заявив, що вихід РФ із «зернової угоди» призведе до зростання світових цін на агропродукцію та загрожуватиме голодом населенню багатьох країн світу (URL: <https://ukragroconsult.com/news/vse-shho-treba-znaty-pro-zupynku-zernovogo-korydoru-ta-yiyi-vplyv-na-svitovuj-agro-rynok/>).

І справді, як поінформували ЗМІ, припинення дії «зернової угоди» призвело до зростання американського еталонного ф'ючерсу на пшеницю Chicago Wheat Futures більш ніж на 3 % – до 6,4 дол. за бушель. Світові ціни на пшеницю після розірвання угоди досягли рівня близько 7,70 дол. за бушель, збільшившись більш ніж на 10 % за тиждень. Наступне загострення в Чорному морі спровокувало черговий ціновий стрибок: 7 серпня ф'ючерси в Чикаго зросли на 3,4 % – до 6,545 дол. за бушель, а в Сідней торгувалися на рівні 6,4725 дол. Це історично висока ціна, хоча вона все ще нижча за 12

бушель дол., як це було на початку 2022 р. – одразу після початку вторгнення РФ в Україну (URL: <https://mind.ua/publications/20261130-vtorinnij-zisk-htotrimav-vigodu-vid-krahu-zernovoyi-ugodi/>).

Низка країн, які зберігають нейтральний статус щодо російської військової агресії, але зацікавлені у нижчих цінах на продовольство, закликали РФ повернутись до «зернової угоди». Так, голова комісії Африканського союзу М. Ф. Махамат під час саміту Африка-Росія заявив, що перебої у постачанні зерна мають негайно припинитися. «... “Зернова угода” мусить бути відновлена задля користі усьому людству, особливо африканцям», – заявив він.

Намагання ж Путіна задобрити африканських лідерів поставками незначних обсягів зерна у подарунок, схоже, не мали особливого результату. «Ми хотіли б, щоб Чорне море було відкритим для світових ринків. І ми сюди прийшли не для того, щоб просити якісь “дари” для Африканського континенту», – прокоментував цю ініціативу Президент ПАР С. Рамафоса під час візиту до РФ.

Відновити зернову угоду закликав також Папа Римський. «Я звертаюся до влади російської федерації, щоб Чорноморська ініціатива була відновлена і зерно транспортувалося безпечно», – сказав він.

Хоча і досить м'яко, але за продовження зернової угоди висловився Китай. «Ми сподіваємося, що Чорноморська зернова ініціатива й надалі буде збалансованою та повністю реалізованою», – ідеться в заяві МЗС КНР.

Міністр закордонних справ України Д. Кулеба закликав Євросоюз та держави ЄС терміново розширити всі наявні шляхи для українського експорту зернових, зокрема максимально збільшивши пропускну спроможність альтернативних транспортних коридорів «лінії солідарності». «Росія знищила “Зернову ініціативу”, наносить удари по українських портах та інфраструктурі, задіяних у морському експорті, і в той самий час збільшує власну пропозицію зернових на світових ринках. Іншими словами, вони ракетними ударами намагаються усунути Україну з ринку як конкурента, змушують кінцевих покупців, споживачів хліба в Азії та Африці, платити за їхній вихід з Чорноморської зернової ініціативи та фінансувати російську воєнну машину», – наголосив Д. Кулеба (URL: https://lb.ua/world/2023/07/20/566150_kuleba_zaklikav_ies_rozshiriti_vsi.html).

Зі свого боку, РФ ще у квітні оприлюднила список вимог, які мають виконати країни заходу для того, щоб Москва повернулася до «зернової угоди»:

- перепідключення Россельхозбанку до системи SWIFT;
- відновлення поставок до росії сільгосптехніки, запчастин та сервісного обслуговування;
- скасування обмежень на страхування та перестраховування судів із російським зерном, зняття заборони на доступ таким судам у порти;
- відновлення роботи аміакопроводу Тольятті – Одеса;
- розблокування зарубіжних активів та рахунків російських компаній, пов'язаних із виробництвом та транспортуванням продовольства та добрив.

Ще до виходу РФ із «зернової угоди» FT писала, що у Євросоюзі розглядають можливість дозволити підсанкційному Россельхозбанку створити дочірню компанію, яка могла б підключитися до міжнародної системи обміну платежами SWIFT, а 13 липня в ООН повідомили, що Генсек А. Гутерреш надіслав лист Путіну, у якому запропонував продовжити «зернову угоду» в обмін на підключення Россельхозбанку до SWIFT. Тобто ЄС був готовий до певних компромісів із РФ, яка, утім, не погодилася їх прийняти і оголосила, що без її участі угода припиняє дію.

Цілком можливо, що поєднання дипломатичного тиску та поступок у питаннях санкцій дозволить повернути РФ до угоди, однак, у тому вигляді, у якому угода працювала в попередньому сезоні, вона не задовольняє жодну залучену сторону. Тому, швидше за все, угоду буде змінено та, можливо, залучено нових учасників. Президент Туреччини Р. Ердоган, зокрема, заявив, що прагне відродити чорноморську зернову угоду з «розширеним форматом». Про вимоги та очікування РФ у цьому контексті Р. Ердоган говорив під час телефонної розмови з Путіним 8 серпня. Імовірно президенти обговорювали візит російського лідера до Туреччини, запланований на кінець серпня.

Тим часом, координатор зі стратегічних комунікацій Ради нацбезпеки США в Білому домі Д. Кірбі заявив, що після виходу РФ із Чорноморської зернової ініціативи єдиним шляхом для вивезення української агропродукції лишається сухопутний коридор. За словами посадовця, вивезення української агропродукції сухопутним шляхом буде менш ефективним, ніж морем, однак США не забезпечуватимуть військовий супровід вантажних суден.

«Єдиний наявний варіант – це перевозити сухоходом, залізницею, вантажним транспортом. Звичайно, сухоходом зараз перевозять в Україні все. Це важче, менш ефективно», – зауважив він.

Д. Кірбі наголосив, що США докладуть максимальні зусилля для допомоги Україні у вивезенні зерна, однак попередив, що забезпечити транспортування в обсягах «зернової угоди» буде неможливо. Також він додав, що Сполучені Штати Америки не планують організувати морську блокаду (URL: <https://suspilne.media/530971-vivezti-zerno-z-ukraini-mozna-lise-suhoputnim-koridorom-kirbi/>).

У цьому контексті варто зазначити, що повноцінний експорт української агропродукції нині суттєво ускладнений, через заборону на її продаж на території п'яти наших західних сусідів – Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та Болгарії. Обмеження діють до 15 вересня, але ці країни вже висловилися за їх продовження. Таку ситуацію спричинила додаткова пропозиція зерна на їхніх ринках, яка виникла внаслідок збільшення експорту з України і вплинула на місцеві ціни та можливості зберігання зернових. За оцінками Європейської комісії, фермери з Польщі, Румунії, Угорщини, Болгарії та Словаччини втратили 417 млн євро від напливу дешевшого українського зерна на їхні ринки.

Київ сподівається, що Польща відмовиться від блокади збіжжя та інших товарів після 15 вересня. У Джидді (Саудівська Аравія) керівник Офісу

Президента України А. Єрмак провів перемовини з державним секретарем канцелярії Президента Польщі – керівником Бюро міжнародної політики М. Пшидачем. Представник України висловив сподівання, що країни-сусіди утримаються від запровадження односторонніх обмежувальних заходів стосовно експорту української агропродукції після 15 вересня. Водночас Київ заявив, що готовий завчасно провести необхідні консультації.

Схожі меседжі пролунали й від Прем'єр-міністра України Д. Шмигала на нараді послів України в Ужгороді. «Полякам дуже важливо сьогодні донести, що в нас не стоїть задача завалити їхні ринки і знищити їхніх фермерів. У нас стоїть задача дати вижити нашим фермерам, дати вижити українській економіці. Нам не треба ставити ультиматуми, блокувати кордон. Ми абсолютно здатні до перемовин, домовленостей, і це наш шлях. Є абсолютно цивілізовані інструменти, і ними ми будемо користуватися», – наголосив очільник українського уряду.

Утім нині важко сказати, чи пристане Варшава на позицію Києва. Раніше, у липні, Прем'єр-міністр Польщі М. Моравецький заявив, що уряд твердо захищатиме інтереси польських фермерів. «Ми будемо дуже жорсткими, коли йтиметься про захист польського ринку», – зазначив Прем'єр під час прес-конференції у Брюсселі, додавши, що в Польщі тривають жнива і є надлишок зерна, який треба продати. Він також попередив, що Польща блокуватиме зерно з України навіть після визначеної Єврокомісією дати. Такої ж думки і віце-прем'єр Я. Качинський, який в етері Польського радіо наголосив, що Польща блокуватиме українське зерно навіть
усупереч ЄС
(URL:https://lb.ua/world/2023/08/09/569221_yak_pitannya_ukrainskogo_zerna.html).

Причиною категоричності польського уряду, як стверджують експерти, є парламентські вибори, які відбудуться 15 жовтня цього року. Партія «Право і справедливість», що перебуває при владі, традиційно розраховує на підтримку виборців із сільської місцевості. А тому не може діяти всупереч інтересам польських фермерів.

Як показують опитування, ані «ПіС», ані опозиція, яка складається з таких партій, як «Громадянська платформа», «Лівиця», чи блок руху «Польща-2050» та Польської селянської партії, не зможуть сформувати уряд за підтримки парламентської більшості. А ось права і євроскептична «Конфедерація», яка заявляє, що не підтримуватиме ні владу, ні їхніх опонентів, може отримати політичні дивіденди. Вочевидь, щоб боротися з «Конфедерацією» і спробувати привернути на свій бік розчарованих фермерів та інших невдоволених, у владному таборі дотримуються стратегії, що включає риторику, яка грає, серед іншого, на антиукраїнських настроях.

На думку політичного оглядача видання Dziennik Gazeta Prawna, публіциста і автора книг про Україну М. Потоцького, знайти взаємовигідний вихід із ситуації, який не шкодив би інтересам обох країн, до виборів у Польщі швидше за все не вдасться. Хоча певні позитивні зрушення вже відбуваються. Нещодавно у Брюсселі Польща представила оцінки інвестицій,

необхідних для збільшення експорту з України зерна та іншої сільгосппродукції через польсько-український кордон на світові ринки. Загальна вартість цих інвестицій оцінюється приблизно в 1 млрд євро, з яких близько 500 млн поляки хочуть витратити на розширення прикордонних терміналів для великих вантажівок (Ягодин – Дорогуськ, Рава-Руська – Гребенне, Краковець – Корчова) і залізничної інфраструктури в Перемишлі. Решта, понад 500 млн євро, виділять на, зокрема, модернізацію залізничних прикордонних переходів між Польщею та Україною, будівництво терміналів для вантажівок і інфраструктури контролю вантажного руху на кордоні.

«Ми вже півтора року хочемо збільшити транзит українського збіжжя в треті країни, особливо в Африку. Однак для цього потрібні інвестиції, і ми повторюємо наші конкретні запити до Комісії щодо збільшення пропускну здатності інфраструктури», – повідомив постійний представник Польщі при ЄС А. Садось.

Попри те, що обмеження, запроваджені Єврокомісією, стосуються лише постачання українських зернових до п'яти країн, залишаючи вільним транзит, обсяги експорту за таких умов суттєво впали. За оцінками заступника голови Всеукраїнської аграрної ради Д. Марчука, до запровадження заборони Україна залізницею щомісяця експортувала один млн т агропродукції і ще 600–700 тис. т – автотранспортом. Після заборони залізниця має можливість реалізувати близько 600 тис., автомобілі – у межах 200 тис. т (URL: <https://suspilne.media/536509-ukraina-planue-eksportuvati-ponad-50-miljoniv-tonn-zbizza-alternativnimi-slahami-marcuk/>).

Загалом за підсумками I кварталу поточного року, згідно з інформацією Держстату, зовнішня торгівля України знизилася на 7,4 % у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Експорт товарів скоротився на 26,1 %, а імпорт зріс на 11,2 %. Негативне сальдо становило 5,4 млрд дол. (URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4593762-yak-viina-vplyvaie-na-zovnishnui-torhivlui-ukrainy>).

Натомість, згідно з інформацією Державної митної служби України, експорт агропродовольчої продукції у січні-березні 2023 р. становив 6745 млн дол., що на 5 % перевищує відповідний показник за аналогічний період минулого року, поінформував заступник директора Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», академік НААН М. Пугачов. Він зауважив, що продукти сільського господарства і харчової промисловості беззаперечно домінують у товарній структурі загального експорту України, займаючи в ньому зараз 65 % (URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-zbilsila-eksport-agroprodovolcoi-produkcii-u-i-kvartali-2023-roku>).

Регіональна структура вітчизняного агроекспорту в цьому році продовжує фокусуватись переважно на поставках до Європейського Союзу (3671 млн дол.), країн Азії (2449 млн дол.), а також Африки (345 млн дол.) та СНД (155 млн дол.). У підсумку ці чотири географічні регіони закупають 98 % аграрної продукції українського виробництва, поінформував експерт.

Першу позицію в рейтингу основних імпортерів українського продовольства поки що повернув собі Китай, імпортувавши на суму 986 млн дол. До топ-10 також увійшли: Румунія (828 млн дол.), Туреччина (759 млн дол. США), Польща (666 млн дол.), Нідерланди (381 млн дол.), Іспанія (379 млн дол.), Угорщина (268 млн дол.), Італія (256 млн дол.), Німеччина (154 млн дол.) та Єгипет (149 млн дол.). Загалом ці 10 країн забезпечують 71 % доходів українських агроекспортерів, зазначив науковець.

Основними групами агропродовольчого експорту України в I кварталі 2023 р., як і раніше, виступають зернові культури (3168 млн дол.), олії та жири (1465 млн дол.), насіння і плоди олійних (826 млн дол.), залишки переробної промисловості (361 млн дол.), м'ясо і субпродукти (202 млн дол.). На ці види агропродукції спільно припадає майже 90 % вартості зарубіжних поставок вітчизняної агропродукції.

Тобто у 2023 р., незважаючи на триваюче повномасштабне вторгнення РФ на територію нашої держави й постійні бойові дії, Україна продовжує експортувати сільськогосподарську продукцію, вирішуючи питання глобального продовольчого забезпечення та валютних надходжень для власної економіки. Актуальна динаміка зовнішніх продажів на цей час підтверджує попередні прогнози науковців Інституту аграрної економіки, згідно з якими при збереженні відносної стабільності умов зовнішньої торгівлі експорт Україною продовольства повинен зберегтися на рівні календарного 2022 р., знаходячись у межах 23–25 млрд дол., підсумував М. Пугачов.

У першому півріччі 2023 р. основні показники зовнішньої торгівлі, за даними Державної митної служби, становили:

- експорт товарів – 19,4 млрд дол. (зменшився на 3,3 млрд дол. або на 14,5 % до аналогічного періоду 2022 р.);
- імпорт товарів – 30,4 млрд дол. (збільшився на 5,1 млрд дол. або на 20,2 %);
- товарооборот – 49,8 млрд дол. (збільшився на 1,8 млрд дол. або на 3,8 %);
- дефіцит торгівлі – 11 млрд дол. (збільшився на 8,4 млрд дол. або у 4,2 раза).

Топ-3 товарних груп за обсягом експорту:

- агросировина і продовольчі товари – 11,7 млрд дол. (зростання на 1,6 млрд дол. або на 15,8 % до I півріччя 2022 р.);
- метали та вироби з них – 2,1 млрд дол. (зменшення на 1,9 млрд дол. або на 48 %);
- машини, устаткування, транспорт – 1,6 млрд дол. (зменшення на третину або на 0,8 млрд дол.).

Топ-3 товарних груп за обсягом імпорту:

- машини, устаткування, транспорт – 8,9 млрд дол. (зростання на 27,1 % або на 1,9 млрд дол. до першого півріччя 2022 р.);
- паливно-енергетичні товари – 5,8 млрд дол. (зменшення на 9,4 % або на 0,6 млрд дол.);

– продукція хімпрому – 5,5 млрд дол. (зростання на 19,6 % або на 0,9 млрд дол.).

Торгівля з ЄС:

– експорт до країн ЄС становив 12,1 млрд дол. Це 62 % всього експорту в першому півріччі 2023 р. (59 % у I пол. 2022 р.). Проти аналогічного періоду минулого року експорт в ЄС скоротився на 9,9 % (-1,3 млрд дол.);

– імпорт із країн ЄС становив 15,7 млрд дол. (51,6 % всього імпорту в першому півріччі 2023 р. проти 45,8 % за шість місяців 2022 р.). Порівняно з аналогічним періодом минулого року імпорт з ЄС зріс на 35 % (+4,1 млрд дол.);

– сальдо торгівлі з країнами ЄС – мінус 3,6 млрд дол. (проти +1,8 млрд дол. у I пол. 2022 р.).

Топ-3 країни за обсягами експорту:

– Польща – 2,7 млрд дол.

– Румунія – 1,9 млрд дол.

– Китай – 1,6 млрд дол.

Топ-3 країни за обсягами імпорту:

– Китай – 4,7 млрд дол.

– Польща – 3,2 млрд дол.

– Туреччина – 2,4 млрд дол.

Таким чином, проти першого півріччя минулого року показники зовнішньої торгівлі товарами очікувано погіршились. По-перше, дається взнаки вплив двох відносно мирних місяців 2022 р., коли працювали порти і меткомбінати в Маріуполі. По-друге, у II кварталі 2023 р. експорт було додатково обмежено за рахунок ембарго на ввезення основної агропродукції в сусідні країни ЄС та штучних обмежень у роботі зернового коридору (хоча навіть попри такі обмеження і за рахунок залишків з попереднього маркетингового року експорт агропродукції зріс на 1,6 млрд дол.). Як наслідок, проти першого півріччя 2022 р. дефіцит торгівлі товарами зріс у більш ніж чотири рази до 11 млрд дол.

Значення ЄС як основного торговельного партнера посилюється. Частка країн ЄС-27 в товарному експорті зросла до 62 %, імпорті – до 52 %. ЄС нині – це 56 % у торговельному обороті (42 % до війни). Утім проти першого півріччя 2022 р. сальдо торгівлі товарами суттєво погіршилось (за цей час імпорт з ЄС зріс на 35 %, тоді як експорт в ЄС впав на 10 %). Насамперед впав експорт чорних металів, тоді як відновлення економічної активності та проблеми з морською логістикою стимулювали нарощування імпорту з ЄС.

Водночас Україна поступово відновлює експорт агропродукції до Азії. У першому півріччі 2023 р. загальний оборот зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та країнами Азії становив 4351 млн дол. Це на 4 % більше відповідного показника за аналогічний період 2022 р. у 4181 млн дол., повідомив М. Пугачов (URL: <https://latifundist.com/novosti/62405-ukrayina-postupovo-vidnovlyuye-eksport-agroproduktsiyi-do-aziyi>).

За його словами, цьогоріч аграрний експорт України (3755 млн дол.) збільшився на 168 млн дол., при цьому імпорт практично не змінився (596 млн дол.). У результаті, позитивне для України сальдо галузевої торгівлі з країнами Азії також зросло – до 3160 млн дол.

«Найбільшими покупцями вітчизняної агропродовольчої продукції в азійському регіоні зараз виступають Китай, Туреччина, Індія, Бангладеш, Саудівська Аравія, Ізраїль та Ірак. Разом на них припало близько 89 % вартості продажів з України в цю частину світу. Цікаво, що лише Китай з Туреччиною забезпечують понад 70 % здійснених у нас регіональних закупівель», – зазначає М. Пугачов.

Головними постачальниками сільськогосподарської сировини і продовольства з Азії до України у 2023 р. стали Туреччина, Китай, Індія та Індонезія, сумарна частка яких перевищує 4/5 у вартості українського імпорту в цьому регіоні.

Країни Азії продовжують фокусуватися на ввезенні традиційної продукції українського виробництва – зернових (1701 млн дол.), олій та жирів (1338 млн дол.), олійних культур (221 млн дол.), залишків харчової промисловості (213 млн дол.), м'яса і субпродуктів (115 млн дол.).

Водночас перевагу в імпорті з азійських держав Україна надає продуктам, пропозиція яких нині недостатня або відсутня на внутрішньому ринку. Це, зокрема, овочі, в основному – помідори, фрукти – переважно цитрусові, а також насіння соняшника, пальмова олія, рис, чай, кава тощо.

«Показники зовнішньої торгівлі продовольством між Україною та Азією все ще далекі від рівня 2021 р. внаслідок неможливості повноцінного та регулярного використання наших морських портів, але даний регіон через велику ємність споживчого ринку і диверсифікацію аграрного виробництва є фактично безальтернативним по багатьох продуктах для галузевих компаній експортної та імпоротної спеціалізації», – підсумував М. Пугачов.

Перспективи зовнішньої торгівлі товарами до кінця 2023 р. і I пол. 2024 р. наразі є стриманими, говорить народний депутат, голова Комітету ВРУ з питань фінансів, податкової та митної політики, доктор юридичних наук, професор Д. Гетманцев (URL: <https://glavcom.ua/publications/ekonomichni-pidsumki-pershoho-pivrichchja-ne-treba-mati-zajvikh-iljuzij--944513.html>). Під час останнього перегляду програми EFF МВФ погіршив свій прогноз дефіциту торгівлі товарами на 2023 р. з 24,5 до 27,2 млрд дол., а на 2024 р. – з 26,2 до 29 млрд дол.

Торговельне сальдо продовжить погіршуватись, насамперед через менші обсяги експорту аграрної продукції. Останнє буде наслідком скорочення площі посівних і врожаю. Очікується, що у 2023/2024 маркетинговому році Україна буде в змозі експортувати 30–35 млн т зерна (проти 49 млн т у 2022/2023 маркетинговому році). Припинення роботи зернового коридору (якщо не будуть знайдені інші формати його роботи) і продовження ембарго на ввезення сільгосппродукції до сусідніх країн ЄС, що наразі діє до вересня, також негативно впливатиме на обсяги експорту в другій половині 2023 р.

Утім зменшення нового врожаю та переорієнтація на інші ринки, що триває після запровадження ембарго, зменшуватиме тиск на логістику.

Держава продовжить підтримку експортерів через різні канали – Експортно-кредитне агентство, гарантії, гранти, програма «5-7-9», страхування військових ризиків. Але об'єктивно перспективи розширення, диверсифікації експортно-орієнтованого виробництва, збільшення глибини його переробки і включення в глобальні ланцюги створення доданої вартості залежатимуть насамперед від завершення війни і початку повномасштабної відбудови.

Допоки війна триває, єдиним можливим джерелом покриття такого неринкового дефіциту зовнішньої торгівлі, як стосовно товарів, так і послуг, що за оцінками МВФ у 2023 р. може сягнути 39 млрд дол. ($\approx 22,5\%$ ВВП), є міжнародна допомога на фінансування бюджету, констатує Д. Гетманцев. Остання, у свою чергу, зав'язана на виконання програми EFF, умов макрофінансової допомоги від ЄС, на які орієнтуються або принаймні беруть до уваги всі інші основні союзники. Поточна відносна макрофінансова, у т. ч. валютна, стабільність не повинна створювати зайвих ілюзій і підживлювати ідеї, які заради політичних балів для їх ідеологів можуть вести до зриву домовленостей з партнерами. За такого рівня бюджетного та торговельного дефіциту не вистачить ніяких рекордних міжнародних резервів, аби втримати валюту, банки і прийнятний рівень державного боргу.

Директор економічних і соціальних програм Центру ім. Разумкова В. Юрчишин відзначає, що у 2023 р. зовнішні торговельні відносини значною мірою будуть пов'язані з імовірним започаткуванням (з другого півріччя) міжнародних програм відновлення України. Це призведе до, по-перше, значного зростання імпорту товарів і послуг, які спрямовуватимуться на забезпечення споживчих потреб і потреб реалізації проєктів відновлення. Наслідком стане зростання зовнішньоторговельного дефіциту, який тиснутиме на курсову динаміку. По-друге, активізується приплив (інвестиційних) капіталів (у рамках реалізації проєктів «плану Маршалла»), який профінансує частину торговельного дефіциту. Водночас значні ресурси допомоги Україні продовжать надходити від партнерських країн, що повністю зможе покрити утворюваний дефіцит і зміцнююче впливатиме на гривню (URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/05/18/2023-MATRA-I-KVARTAL-8.pdf>).

Отже, як показують статистичні дані, зовнішня торгівля України в першому півріччі 2023 р. має негативну динаміку порівняно з аналогічним періодом 2022 р. Експорт товарів скоротився на 14,5 %, імпорт зріс на 20,2 %. Дефіцит торгівлі збільшився на 8,4 млрд дол. або у 4,2 раза. Основними факторами впливу на ситуацію у зовнішній торгівлі стали інфраструктурні руйнування внаслідок воєнних дій, зокрема велика шкода металургійній галузі, логістичні проблеми, уповільнення дії та остаточне блокування «зернового коридору». Водночас вагому роль у збереженні обсягів експорту до ЄС на рівні тих, що були до початку повномасштабних військових дій, відіграло рішення ЄС скасувати всі мита, квоти й збори з

українського експорту на європейський ринок. Це сприяло нарощуванню експорту української сільськогосподарської продукції до країн ЄС, насамперед зернових культур. Проте таке значне зростання постачань спричинило політико-економічні ускладнення у квітні 2023 р., які призвели до односторонньої заборони деякими країнами-членами ЄС імпорту українського зерна й інших видів сільськогосподарської продукції. За висновками експертів, перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України наразі є стриманими і залежать від тривалості бойових дій, початку повномасштабної відбудови української економіки, а також політичної, фінансової та логістичної допомоги європейських партнерів.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Привітання Президента Національної академії наук України академіка А.Загороднього з нагоди Дня Державного Прапора України і Дня Незалежності України

Вельмишановні колеги, дорогі друзі!

Щиро і сердечно вітаю всіх із Днем Державного Прапора України і 32-ю річницею Незалежності України!

Сьогодні важко переоцінити глибину усвідомлення українською нацією значення події 24 серпня 1991 року, коли було ухвалено Акт проголошення незалежності України. Тоді здійснилася одвічна мрія багатьох поколінь: українці здобули власну державу та отримали можливість для національного відродження, культурного розвитку і духовної свободи.

Незалежність дала нам почуття власної гідності, єдності та усвідомлення своєї приналежності до українського народу. А синьо-жовтий стяг є уособленням нашої величної історії, матеріальним і духовним носієм тисячолітніх традицій, предметом національної гордості, знаком єдності нашого народу, свободи та гідності.

З початком повномасштабного російського вторгнення в Україну синьо-жовті кольори об'єднали весь цивілізований світ у підтримці українського народу, який бореться за свою волю і незалежність, прагне відновити територіальну цілісність, збудувати квітучу європейську державу. Для всього світу Державний Прапор України став символом мужності та незламності.

Сьогодні українці зі зброєю в руках виборюють своє право на життя у незалежній і суверенній державі, право на свободу, самовизначення, власну ідентичність, право самостійно обирати своє майбутнє. Завдяки мужності й героїчному подвигу наших воїнів-захисників ми змогли зберегти свою країну, здобути повагу всього цивілізованого світу та маємо змогу кожного дня жити і працювати задля розбудови нашого рідного дому, ім'я якому –

Україна. Сердечно дякуємо всім захисникам і захисницям нашої Батьківщини за їхню звитягу. Схиляємо голови перед полеглими на полі битви у боротьбі за Україну.

Нині спільна мрія кожного з нас – щоб синьо-жовтий прапор майорів над кожним куточком мирної України.

У день свята від усієї душі зичу вам і вашим рідним міцного здоров'я, миру і добробуту, взаємоповаги й порозуміння, сили духу та невичерпної віри у нашу Перемогу над ворогом. Пам'ятаймо, що лише разом ми незламні й непереможні! Тож тримаймо кожен свій фронт, працюймо заради процвітання незалежної України, добробуту її народу. Нехай світла мрія про мирне майбутнє та розквіт нашої країни окрилює усіх нас на нові звершення та добрі справи.

Разом до Перемоги!

Слава Україні! Героям слава!

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 24.08).

24 серпня 2023 року виповнилося 100 років від дня народження видатного вченого в галузі кібернетики, математики, обчислювальної техніки та інформатики академіка В. Глушкова.

З нагоди цієї дати керівництво Національної академії наук України, дирекція та співробітники установ Відділення інформатики НАН України, представники Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київського національного університету імені Тараса Шевченка та рідні Віктора Михайловича Глушкова вшанували пам'ять видатного науковця, поклавши квіти до його могили на Байковому кладовищі в Києві.

Із вступним словом до присутніх звернувся академік-секретар Відділення інформатики НАН України академік НАН України **О. Хімич**.

Із теплими словами про Віктора Глушкова, його визначні наукові здобутки, передові ідеї розвитку кібернетики та інформатики, які залишаються актуальними й досі та нині втілюються в життя, виступив Президент Національної академії наук України академік **А. Загородній**. «І сьогодні представники наукової школи, яку створив Віктор Михайлович, успішно реалізують багато його ідей та продовжують працювати в тих напрямках кібернетики та інформатики, які він започаткував і мав намір розвивати», – зазначив очільник Академії.

Спогадами про співпрацю з академіком Віктором Глушковим поділився директор Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України, генеральний директор Кібернетичного центру НАН України академік **І. Сергієнко**.

Голова вченої ради Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», заступник

академіка-секретаря Відділення інформатики НАН України академік **М. Ільченко** сказав про вплив ідей Віктора Глушкова на розвиток інформатики та про розвиток його школи в НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського».

Один з учнів В. Глушкова, заступник директора Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка кандидат фізико-математичних наук **В. Шевченко**, відзначив роль Віктора Глушкова у створенні в КНУ ім. Т. Шевченка першого в країні факультету кібернетики (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. –24.08).

23 серпня 2023 року під головуванням Президента Національної академії наук України академіка Анатолія Загороднього відбулося засідання Президії НАН України, приурочене до Дня Державного Прапора України і Дня Незалежності України.

«Сьогодні Україна відстоює свою незалежність у кривавій війні з країною-агресором. Високу ціну ми платимо за кожен крок на шляху до перемоги. Російська Федерація завдає страшених людських жертв, руйнує наші міста і села, гинуть героїчні українські захисники та захисниці», – зазначив у своєму вступному слові очільник Академії та закликав присутніх вшанувати хвилиною мовчання пам'ять усіх полеглих. Академік Анатолій Загородній також наголосив, що пріоритетне місце в діяльності Академії завжди посідало прагнення відповідати найгострішим викликам, що поставали перед державою та суспільством. «Від початку повномасштабної російської агресії Національна академія наук суттєво посилила наукове забезпечення розв'язання важливих для держави проблем. За цільовою програмою оборонних досліджень Академією виконано понад 170 вагомих розробок, частина з яких уже впроваджена, а понад 50 перебувають у стадії впровадження», – сказав А. Загородній. Він також акцентував, що значні зусилля науковці Академії нині спрямовують на гарантування продовольчої безпеки нашої держави, а також на дослідження, пов'язані з процесами солідаризації українського суспільства, розвінчання антиукраїнських міфів російської пропаганди, пошук правових механізмів притягнення Російської Федерації до відповідальності за вчинені проти України злочини.

Під час засідання було підписано Угоду про співробітництво між НАН України та Київським національним університетом імені Тараса Шевченка. Документ підписали Президент Академії А. Загородній і ректор університету В. Бугров. Метою оновленого договору є консолідація зусиль наукових колективів установ НАН України та університету, спрямованих на розвиток освіти і науки в Україні, сприяння найповнішому використанню їхнього інтелектуального потенціалу. Новий договір, серед іншого, передбачає можливість використання сучасних форм взаємодії, зокрема академічної мобільності учасників освітнього процесу.

Ідеться також про співпрацю з метою формування репозитарію академічних текстів та відкритих даних за принципами відкритої науки європейського дослідницького простору.

Сторони висловили впевненість, що підписання нової редакції договору про співпрацю істотно сприятиме зміцненню партнерської взаємодії академії та університету.

Цього дня учасники засідання заслухали дві наукові доповіді.

Із доповіддю «Збереження і розвиток державності України в умовах війни та миру» виступив віцепрезидент НАН України академік НАН України Сергій Пирожков. Він зазначив, що ухвала 16 липня 1990 року Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України та 24 серпня 1991 року Акта проголошення незалежності України стала кульмінацією багатовікової історії державотворення України. Процес самоствердження української нації, її державності виявився надзвичайно довготривалим і неймовірно складним, украй суперечливим. А останнім часом обернувся ще й на трагічно кривавий, що змушує націю доводити своє право на існування, захищати незалежну суверенну державність у збройному противі армії сусідньої Російської Федерації.

Як зауважив доповідач, відкрита і повномасштабна збройна агресія РФ, відверто антиукраїнська риторика і заперечення права України бути суверенною державою стали реальною загрозою для української державності та актуалізували ряд проблем щодо її збереження не лише під час війни, а й після її завершення.

Агресія Росії спричинила також істотні зміни міжнародних відносин та активізувала процес формування нового світового порядку. У цих умовах Україні важливо визначити свою позицію у складному і суперечливому процесі геополітичних трансформацій, а також власну стратегію досягнення миру.

Академік С. Пирожков також розповів, що проблематику формування та розвитку української державності в історичному контексті та на сучасному етапі ґрунтовно висвітлено в багаточисельних працях науковців академії. Водночас в умовах тривалої збройної агресії РФ проти України та невизначеності перспектив повоєнного розвитку нашої країни необхідно активізувати здійснення систематичних досліджень української державності та наслідків воєнних дій для України і світу.

В обговоренні доповіді виступили академіки НАН України Г. Скрипник, Ю. Шемшученко, В. Локтев. Так, Ганна Скрипник відзначила необхідність створення в Україні інституту вивчення Росії, що забезпечить більшу обізнаність щодо того, що відбувається на території сусідньої країни, адже це має важливе значення для майбутнього Української держави.

Далі свою доповідь «Україна в епіцентрі цивілізаційного зіткнення: євразійський/рашистський виклик» представила завідувачка відділу Інституту історії України НАН України членкиня-кореспондентка НАН України Лариса Якубова. Вона наголосила, що повномасштабна війна

Російської Федерації проти України кардинально змінила уявлення про рівень загроз існуванню не лише української державності та українців як нації, а й сучасної європейської цивілізації. У зв'язку з цим дослідження феномену рашизму, його наукова атрибуція, оновлення методології дослідження тоталітаризму перетворилися на потужний науковий виклик. Дослідниця наголосила, що спробу введення терміна «рашизм» у глобальний геополітичний простір варто визнати своєчасною і стратегічно правильною. Однак сьогодні є чимало перепон на шляху донесення світовому співтовариству сутності історичного феномена, який нині маркується терміном «рашизм». На її думку, світ не готовий із низки внутрішніх і зовнішніх причин дати належну оцінку рашистському виклику як глобальній загрозі.

Саме тому важливим завданням вітчизняної гуманітаристики є забезпечення методологічного підґрунтя розвитку світових тоталітарних студій та оновлення їхнього інструментарію, представлення українського погляду на рашизм і його місце у світовому дискурсі, теоретичне і практичне супроводження державної політики з протистояння рашистській навалі, забезпечення опорності українського проєкту, захист українських інтересів та подолання руйнівних наслідків російсько-української війни в ментальній площині.

Л. Якубова зазначила, що з наукового погляду рашизм – історично новий феномен – може бути кваліфікований як відкладений/мутантний фашистський/нацистський синдром, що сформувався на російському етнополітичному ґрунті.

На думку вченої, рашистська Росія генерує якісно нові загрози ментальному здоров'ю світу, що сам перебуває в стадії активної трансформації, спричиненої процесами глобалізації, інформаційної революції, пандемії, політичної радикалізації, вибухового зростання популізму і правого радикалізму, а тепер – рашистського виклику. Останній можна вважати найбільш деструктивним фактором, оскільки він унеможливує пошук конструктивних виходів унаслідок руйнування системи ментальних координат. Ідеться про систему, яка навмисно сплутує розуміння добра і зла, закону та злочину, гуманізму та людоненависництва, правди і брехні.

Таким чином, розробляючи тактику і стратегію відносин з РФ, сучасні геополітичні актори мають враховувати, що рашистська Росія – це абсолютно інакша структура політії, аніж країни вільного світу.

З огляду на масштаб викликів воєнного сьогодення науковці академії докладають значних зусиль для дослідження проблематики російсько-української війни, рашизму, тоталітаризму, посттоталітарного транзиту. На думку доповідачки, на цьому слід зосередити і подальші студії українських учених-гуманітаріїв.

Доповідь членкині-кореспондентки НАН України Л. Якубової викликала велике зацікавлення та жваву дискусію, участь у якій взяли академіки НАН України М. Веселовський,

В. Радченко, В. Локтев та члени-кореспонденти Н. Хамітов і В. Устименко. Учасники обговорення відзначили актуальність дослідження та його важливість для розуміння природи, передумов і причин сучасної російсько-української війни (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. –24.08).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Академік Е Лібанова про те, яким буде відновлення людського потенціалу після Перемоги.

Академік-секретар Відділення економіки НАН України, директорка Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України академік Елла Лібанова в інтерв'ю для медійної платформи «Лівий берег» розповіла про відновлення людського потенціалу в Україні після Перемоги, а саме про те, скільки людей повернуться, куди, як і за яких умов; як зміниться економічний профіль українських міст; чи потрібна спеціальна політика для територій, які перебували під окупацією найдовше – від 2014 року.

Щодо відновлення людського потенціалу вчена зазначила: «Говорити про відновлення чисельності населення – популізм і дурниці. Ми не зможемо зробити це. Проблема не тільки українська, але й загальноєвропейська. Проте в Україні вона значно гостріша, зокрема через війну. Ми не можемо відновити кількісні параметри, тому, коли йдеться про відродження людського потенціалу, варто дискутувати про якісні характеристики. Перше – це покращення здоров'я. У нас узагалі середня очікувана тривалість життя дуже низька. А якщо говорити про середню очікувану тривалість здорового життя, то ще гірша. Питання не в тому, що інвалідність висока, скажімо, просто люди рано вмирають і багато хворіють, принаймні наприкінці життя. А кінець життя в нас настає десь років на 15 раніше, ніж у розвинутих країнах, наприклад, у Швейцарії. Друге – зниження смертності населення. Але тут важливо: медики в таких випадках говорять переважно про зниження смертності немовлят, материнської смертності тощо. Звичайно, це дуже важливо, але наведу інший акцент – катастрофічно висока смертність у працездатному віці, особливо чоловіків. Ми третину чоловіків, які вступають у працездатний вік, втрачаємо до того, як вони доживуть до пенсійного віку. (...) Тому я виділила б ці два моменти як невідкладні завдання. Уже зараз! Тут можна вже дещо починати робити. Принаймні формувати стандарти здорового способу життя для дітей. Навряд чи ми змінимо психологію людей старшого віку. А от з дітьми треба працювати. Через систему освіти, безумовно» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. –24.08).

«Зміни клімату, які спостерігаються на планеті, характерні і для України»

Яка погода, найімовірніше, очікуватиме українців цієї осені? Чи справді цьогорічне літо було не таким спекотним, як раніше? Чи вплине підриє греблі Каховської ГЕС на кліматичні умови південних регіонів України? Про це й інше розповіла завідувачка відділу прикладної метеорології та кліматології Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України кандидат географічних наук Віра Балабух. «Як свідчать дані Міжурядової групи експертів з питань зміни клімату, такі екстремальні температури, які спостерігались протягом останнього десятиріччя, неможливі лише завдяки фізико-географічним чинникам. Значний внесок у ці аномалії робить людина, – говорить учена. – Зміни клімату, які спостерігаються на планеті, характерні і для України. Підвищення температури повітря спостерігається протягом усього року, а найбільше – у зимовий та літній період. Кліматична норма середньої за зиму температури повітря підвищилась також майже на 1,5°C на значній території країни, порівняно з 1961–1990 роками. Найбільше потепління відзначається у січні, який став теплішим на 2°C. Протягом останніх років у нас також були аномально теплі зими, а на деяких територіях зима тривала один-два тижні. Тенденції щодо підвищення температури повітря зберігаються й надалі». «Щодо того, що цьогорічне літо в Україні прохолодне, то це дуже суб'єктивна оцінка, – продовжує Віра Балабух. – Як свідчать інструментальні дані спостережень за погодою, у червні та липні середня за місяць температура повітря в Україні була близькою до норми, а в серпні, імовірно, буде вищою за норму. Тож загалом середня за літо температура може виявитись вищою за норму. При цьому треба мати на увазі, що в такому випадку порівняння температури відбувається із сучасною кліматичною нормою – середніми багаторічними даними за 1991–2020 рр. Але, загалом, ця кліматична норма змінилась. Літо стало майже на 1,5°C теплішим порівняно з періодом 1961–1990 рр. Середня за місяць температура у червні зросла на 1,2°C, у липні – на 1,6°C, а в серпні – на 1,7°C. Тож коли ми говоримо про те, що у червні та липні середня за місяць температура повітря була в межах норми, то слід розуміти, що вона була значно вищою, ніж у 80-ті та 91-ті роки минулого століття». «...Водосховища, зокрема й Каховське, значною мірою впливають на метеорологічні та кліматичні умови прилеглих територій. Наявність великої водної поверхні приводить до зміни термічного режиму території, режиму зволоження, вітру, повторюваності атмосферних

явищ погоди. Такі зміни найбільше проявляються в коливаннях температури і вологості повітря, напрямку і швидкості вітру, умов утворення опадів, туману, ожеледно-паморозевих явищ, налипання мокрого снігу, конвективних явищ погоди, таких як грози, зливи, град, шквал, смерч, – пояснює науковиця. – Втрата Каховського водосховища призведе до зростання континентальності клімату, підвищення температури повітря навесні та в першій половині літа і, як наслідок, до зміщення початку теплого періоду літа, періодів вегетації, активної вегетації та їхнього теплозабезпечення, зміниться й тривалість цих періодів. Істотно може змінитись і режим зволоження прилеглих територій. Найбільші зміни ймовірні у весняно-літній сезон і проявлятимуться у зменшенні вологовмісту атмосфери і, відповідно, хмарності, кількості опадів. Цей регіон належить до зони ризикованого землеробства в Україні. Підвищення температури повітря та збільшення дефіциту вологи, на які накладаються й глобальні зміни клімату, можуть призвести до зростання посушливості та опустелювання значних територій регіону. Збільшується ризик виникнення пилових бур, суховіїв, надзвичайної пожежної небезпеки». *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 23.08).*

Війна і біобезпека в Україні

У статті розглянуто прогноз епідеміологічної ситуації, яка може очікувати Україну після підриву Каховської ГЕС та обміління Каховського водосховища. Через руйнування медичної інфраструктури населенню потерпілих територій стало складніше отримати належну медичну допомогу, особливо в разі ймовірного спалаху інфекцій. Забруднення водних ресурсів, збільшення кількості безпритульних тварин, відсутність профілактичних заходів для запобігання виникненню спалахів захворювань – усе це ставить гострий виклик перед фахівцями, які відповідають за біологічну безпеку населення та військових. У статті наведено стислий перелік інфекційних захворювань, які вже реєструються на тимчасово окупованих територіях і можуть поширитися з біженцями та безпритульними тваринами на інші території України. Проаналізовано також наслідки стресу, якого зазнають українці під час війни, що може призвести до збільшення випадків смертельних захворювань. Контроль на національному рівні за біологічними загрозами відіграє критично важливу роль, особливо під час війни, яка вносить свої корективи у забезпечення стабільної епізоотичної та епідеміологічної ситуації щодо різних патогенів. Разом із цим війна через психоемоційний тиск і сильний стрес в рази збільшує захворюваність на смертельні хвороби. І поки наші воїни боронять рідну країну, ми в тилу

повинні подбати про надійний захист військових і населення, не допускаючи виникнення епідемій інфекційного і психоемоційного характеру. Всесвітня організація охорони здоров'я тварин (WOAH) реалізує підхід One Health в рамках уже добре відомої концепції про тісний зв'язок та залежність людини, тварин і рослин від загального «здоров'я» екосистеми, в якій вони існують (див. рис.) 1. Таке всеохопне панорамне сприйняття з боку суспільств та урядів країн сприятиме розумінню ситуації, передбаченню її розвитку та зменшенню ризиків для глобального «здоров'я» всієї планети. Як відомо, 6 червня 2023 р. окупаційні сили РФ здійснили підрив греблі Каховської ГЕС, що призвело до екологічної та гуманітарної катастрофи. Людство ще не стикалося з такими масштабами затоплення міських і промислових територій, сільськогосподарських угідь, осушення водних об'єктів, тому сьогодні поки важко оцінити всю небезпеку і спрогнозувати віддалені наслідки цієї катастрофи. Проте можна очікувати, що ризики поширення інфекцій будуть лише зростати. Найбільшими викликами, які постають після підриву Каховської ГЕС, є такі: 1) руйнування медичної інфраструктури і системи медичної допомоги, що особливо загрозово для дітей та літніх людей; 2) зруйнована система водопостачання і відсутність доступу до чистої питної води як для людей, так і для тварин; 3) потрапляння у водойми великої кількості важких металів, пестицидів, добрив, особливо нітратів і фосфатів, які у підвищених концентраціях є мутагенами й токсичними чинниками; 4) наявність ідеальних умов для розмноження різноманітних патогенів у невеликих водоймах, які залишилися після зниження рівня води, можливість появи нових, більш агресивних штамів патогенних вірусів і бактерій; 5) ідеальні умови для розмноження патогенів у Чорному морі, особливо сальмонел, збудників холери, ротавірусів, які становлять інфекційну та економічну загрозу країнам Чорноморського басейну. За даними МОЗ України, за рік після повномасштабного вторгнення РФ в Україну вщент було зруйновано 174 медичні заклади, сильно пошкоджено ще 1106 закладів. Про стан ветеринарних лабораторій та комплектацію медзакладів, які працюють на тимчасово окупованих та затоплених територіях, наразі достовірної інформації немає. У багатьох зруйнованих невеликих приватних господарствах тварини опинилися без нагляду. Ситуація є особливо небезпечною через те, що ця екологічна катастрофа може спровокувати російського агресора до застосування біологічної зброї на інших територіях України під прикриттям аргументів про природне походження різних інфекцій, які з'явилися на затоплених територіях (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 23.08*).

Загрози Україні в нових геополітичних умовах: ризики та шляхи подолання

Стаття віцепрезидента НАН України, директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, члена-кореспондента НАН України Олега Рафальського в журналі «Вісник Національної академії наук України» (№ 8, 2023 рік). У статті проаналізовано, як після повномасштабного воєнного вторгнення РФ 24 лютого 2022 р. Україна, опинившись в епіцентрі великої геополітичної гри, здобула реальну міжнародну суб'єктність і стала чи не ключовим фактором зміни світопорядку. Автор наголошує, що на нинішньому етапі, у зв'язку з відтермінуванням набуття членства в НАТО, Україні для забезпечення своєї державної резильєнтності важливо отримати безпекові гарантії з боку країн Групи семи (G7) та низки інших західних партнерів. Україна опинилася в епіцентрі великої геополітичної гри і стала чи не ключовим фактором зміни світопорядку. Відправною точкою прискорення регіональних трансформацій на пострадянському просторі стали суспільно-політичні події 2014 р. в Україні, відомі як Революція гідності. Крах авторитарного проросійського режиму спровокував агресивну реакцію Росії, яка розпочала гібридну агресію. Дев'ятирічний період війни спричинив різке підвищення загроз національній безпеці України. Геополітичні виклики, як і виклики нацбезпеці України, значно зросли з окупацією Криму та частини Донецької й Луганської областей у 2014 р. Водночас відкрита агресія Росії проти України 24 лютого 2022 р. стала не просто неспровокованою війною, а й фактором руйнування транзитивного світопорядку, встановленого в 1991 р. після краху СРСР як одного з полюсів геополітичного протистояння часів холодної війни. Нинішньою метою РФ є побудова нової імперії на пострадянському просторі, першочерговою складовою якої є руйнування державності України та її окупація, а також подальше об'єднання воєнних здобутків на теренах пострадянського простору. Для України ж ця війна є боротьбою за збереження своєї міжнародної суб'єктності загалом та національне виживання зокрема. У перші дні відкритої російської агресії Україна опинилася на межі геополітичної екзистенції у зв'язку з досить скептичними прогнозними сценаріями колективного Заходу. Вважалося, що Україна не зможе протистояти другій армії світу, якою здавалися збройні сили Росії. Зокрема, голова Об'єданого комітету начальників штабів США М. Міллі прогнозував, що Київ протримається не більше ніж 72 години під натиском армії Росії. Однак після відчайдушного опору було вироблено механізм надання допомоги Україні та виявлено солідарність з боку всього демократичного світу. Усупереч песимістичним прогнозам Україна понад рік протистоїть російській агресії. Після 24 лютого 2022 р. Україна опинилася в новій геополітичній та безпековій ситуації, адже більше немає Мінських домовленостей, які давали Україні певний простір для дипломатичного маневру, а збройне протистояння поширилося далеко за межі окремих районів Донецької і Луганської областей (ОРДЛО). Україна зіткнулася з новими геополітичними реаліями, адже, крім Криму й частини українського Донбасу (практично вся Луганська (99 %) та частина Донецької областей (57 %)), під окупацію потрапила ще й частина Миколаївської (4 %),

Херсонської (70 %), Запорізької (67 %) та Харківської областей (4 %). Росія оголосила про анексію чотирьох областей України, підписавши «договори про входження до складу РФ» нових суб'єктів – окупованих українських територій, а саме Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей. Загалом якщо до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. частка окупованих територій України становила 7 %, то нині ця цифра зросла у 2,9 раза (до близько 20 %), попри те, що ЗСУ вдалося звільнити приблизно 40 % територій, окупованих Росією після 24 лютого 2022 р. Наразі російсько-українська війна та можливі сценарії її завершення стали об'єктом уваги цілої когорти вітчизняних і зарубіжних дослідників та експертів (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 23.08*).

До дискусій щодо післявоєнного відродження і реформи наукової системи України

У статті, що її опублікувало інтернет-видання «Українська правда», головний науковий співробітник відділу проблем діяльності і стратегії розвитку НАН України Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України доктор економічних наук Олександр Попович аналізує оприлюднені цього літа три документи з пропозиціями щодо реформування українських сфер науки, освіти й інновацій (ідеться про візійний документ реформ для відновлення України «Бачення України–2030: соціально-гуманітарна сфера», пропозиції Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій щодо реформування сфери наукових досліджень, а також «Візію майбутнього освіти і науки України» від Міністерства освіти і науки України) та пропонує кроки, вкрай потрібні для розвитку науки в нашій країні.

Про фінансування науки:

«Першим кроком до цього відродження [відновлення наукового потенціалу] могло б бути широко розрекламоване подвоєння частки ВВП, яка виділяється на наукові дослідження й розробки, що обов'язково має супроводжуватись проведенням масштабних інформаційних і науково-популярних кампаній, які роз'яснили б, що на нинішньому етапі розвитку нашої цивілізації у світі відбулося небувале посилення впливу науки на життя людства. Що й економічна конкуренція, і навіть війни в сучасному світі дедалі більшою мірою перетворюються в змагання технологій, рівень яких безпосередньо залежить від розвитку науки. <...>

Звичайно, сам вираз «подвоєння фінансування» викликає у багатьох мало не шокуючу реакцію, особливо в умовах небувалого дефіциту бюджету під час війни і зумовлених нею руйнувань та непередбачених витрат. Але якщо ми хочемо процвітання нашої країни, то треба, щоб усе наше суспільство усвідомило: у сучасному світі про це годі й мріяти без

інноваційного розвитку економіки, а отже – без випереджаючого розвитку науки.

Попри всі труднощі післявоєнне відновлення України потребуватиме серйозних змін у структурі державного бюджету з метою забезпечення посиленої підтримки пріоритетних напрямів розвитку. Можна не сумніватись, що ці маневри охоплять вагому частку бюджету. Наука має посідати чільне місце серед цих пріоритетів, але при цьому не претендує на надто значну частку національного доходу. Сьогодні витрати держави на наукові дослідження і розробки становлять не більше 0,15 % ВВП. «Маневр» їхнього подвоєння до 0,3 % ВВП (тобто до рівня, більш ніж у п'ятеро меншого від того, що передбачено Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1,7 % ВВП) навряд чи можна розглядати як серйозне перевантаження бюджетної програми, але це має бути надзвичайно важлива інвестиція в майбутнє країни. Якщо ж поставити завдання хоча б протягом чотирьох років вийти на рівень бюджетного фінансування науки, який передбачено нашим давно прийнятим законом, то це не тільки забезпечило б нарощування наукового потенціалу більш високими темпами, але й заклало б фундамент інноваційного розвитку економіки країни».

Про самоврядність наукових організацій в Україні та світі:
«Суперечність між потребою свободи наукової творчості для забезпечення найбільшої результативності досліджень і необхідністю їхньої фінансової підтримки державою виникла вже тоді, коли сам розвиток науки почав вимагати перетворення дослідницької діяльності в професійну. Ще в 1700 році у виступі під час відкриття Берлінської академії Готфрід Вільгельм Лейбніц звернув увагу на те, що розвиток науки досяг тієї стадії, коли всерйоз займатися нею вже не можна «між іншим», як свого роду хобі, працювати в ній необхідно, цілком присвятивши себе тільки їй.

Саме для того, щоб дати вченому таку можливість, і створюється академія, кошти на функціонування якої виділяє державна влада. Тож Лейбніц дякував ерцгерцогу за те, що той зрозумів це і підтримав створення академії. Хочеться підкреслити: Лейбніц уже тоді розглядав академію наук не просто як форму спілкування дослідників, а насамперед як спосіб надати їм можливість професійно й систематично працювати в науці, не відволікаючись на заробляння грошей в інших сферах діяльності. Хоча він прекрасно знав, що на той час уже 40 років існувало Королівське товариство в Лондоні, яке опікувалося в першу чергу саме організацією спілкування дослідників.

Ці дві лінії в розвитку академій наук співіснують і сьогодні. Усі академії наук Європи фінансово підтримуються відповідними державами, але не всі з них безпосередньо організують наукові дослідження і мають для цього науково-дослідні інститути.

З 29 академій наук Східної Європи 22 мають науково-дослідні організації, а з 19 академій наук Західної Європи їх мають лише вісім. Відповідно, і рівень державного фінансування в різних академіях різний: в академіях, що не мають науково-дослідних установ – це кошти на видавничу

діяльність, проведення конференцій і симпозіумів, формування і діяльність бібліотек, а в академіях, що організують дослідження, до цього додаються також кошти для забезпечення діяльності науково-дослідних інститутів. Саме такою, що реально організовує дослідження, бачив українську академію її перший президент В. І. Вернадський.

Цікаво, що навіть у країнах, де було знайдено інші, не академічні інституції для безпосередньої організації наукових досліджень, їхня еволюція призвела до створення структур, дуже схожих на академії. Так, наприклад, Товариство ім. Макса Планка, яке займається фундаментальними дослідженнями в Німеччині, не називається академією наук, але за формами управління, внутрішньою організацією воно дуже схоже на академію, зокрема – на НАН України.

Багато в чому схожі на академічні і форми організації НДДКР в німецькому Товаристві ім. Фраунтгофера, яке спрямовує свої зусилля на прикладні дослідження та розробки. Отже, суперечність між державним статусом і самоврядністю наукових організацій – не специфіка українських академій, це світова реальність. Скрізь шукають, знаходять і вдосконалюють шляхи і форми вирішення суперечностей, які в ній виникають, але намагаються робити це обережно, щоб не зашкодити живому організму науки. Там, де цього не дотримуються, потім дуже жалкують (Росія, Казахстан та ін.)» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. –28.08).

Наукові видання НАН України

Вийшов друком новий номер журналу «Вісник Національної академії наук України» (№ 8, 2023 рік)

Відкриває випуск розділ «Наука і суспільство», а саме – стаття академіка-секретаря Відділення фізики і астрономії НАН України академіка В. Локтева «Національна академія наук – не важка і не непотрібна радянська спадщина, а унікальне вітчизняне явище з історією і традиціями». Стаття є певною реакцією на нещодавні Пропозиції Наукового комітету Національної ради з питань розвитку науки і технологій при Кабінеті Міністрів України щодо реформування вітчизняної науково-освітньої сфери.

Продовжує номер стаття «Війна і біобезпека в Україні» (автори – директор Інституту молекулярної біології і генетики НАН України академік НАН України М.Тукало, завідувач Лабораторії інноваційних біотехнологій цього інституту кандидат біологічних наук З.Ткачук, старший науковий співробітник цієї лабораторії кандидат ветеринарних наук У. Яненко).

Розділ «Статті та огляди» представляють дві статті:

- «Сталінська спадщина у сучасній російській політиці» (автор – головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України академік НАН України В. Литвин);

- «Загрози Україні в нових геополітичних умовах: ризики та шляхи подолання» (автор – віцепрезидент НАН України, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України член-кореспондент НАН України О. Рафальський).

Продовжує номер «Офіційний розділ» – з інформацією про засідання Президії Національної академії наук України 31 травня, 14 червня і 23 червня 2023 року. Крім того, до уваги читачів – стенограми наукових доповідей, виголошених на цих засіданнях:

- «Цифрова автентифікація: досягнення та перспективи» (доповідач – декан факультету комп’ютерних наук та кібернетики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, головний науковий співробітник Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій та систем НАН України і МОН України член-кореспондент НАН України А. Анісімов);
- «Спектроскопічні маркери біологічних молекул та їх застосування в біотехнологіях та медицині: стан і перспективи» (виконувач обов’язків завідувача відділу фізики біологічних систем Інституту фізики НАН України доктор фізико-математичних наук Г. Довбешко);
- «Фундаментальні та прикладні аспекти розвитку сучасної біоколоїдної хімії» (директор Інституту біоколоїдної хімії ім. Ф. Д. Овчаренка НАН України доктор технічних наук В. Прокопенко);
- «Наукові основи створення інноваційних вітчизняних лікарських засобів» (завідувач кафедри фармацевтичної, органічної і біоорганічної хімії Запорізького державного медико-фармацевтичного університету, віцепрезидент ТОВ «Науково-виробниче об’єднання “Фарматрон”» доктор фармацевтичних наук Л. Кучеренко);
- «Державно-церковні відносини в Україні на сучасному етапі: актуальні проблеми, можливі сценарії розвитку» (завідувач Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України доктор філософських наук Олександр Саган).

Розділ «Люди науки» представляють дві статті:

- «Фундатор вітчизняної школи комп’ютерної лінгвістики та лінгвістичних технологій. До 75-річчя академіка НАН України В. А. Широкова» (автори – вчений секретар Українського мовно-інформаційного фонду НАН України кандидат філологічних наук Н. Заїка, завідувач відділу інформатики Українського мовно-інформаційного фонду НАН України кандидат технічних наук М. Надутенко, провідний науковий співробітник відділу інформатики Українського мовно-інформаційного фонду НАН України кандидат технічних наук І. Шевченко, завідувач відділу лінгвістики Українського мовно-інформаційного фонду НАН України доктор філологічних наук Л. Шевченко, науковий співробітник відділу інформатики Українського мовно-інформаційного фонду НАН України С. Ющенко);

- «Життєвий і творчий шлях відомого вченого та організатора науки. До 90-річчя члена-кореспондента НАН України В. І. Похмурського» (автор – заступник директора з наукової роботи Фізико-механічного інституту імені Г. В. Карпенка НАН України член-кореспондент НАН України М. Хома).

Завершують номер вітальні публікації з нагоди ювілеїв членів академії – 80-річчя академіка НАН України М. Павлюка, 75-річчя академіків НАН України Є. Крижанівського, В. Кальченка та члена-кореспондента НАН України А. Крючина, 70-річчя академіка НАН України Ю. Височанського (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 28.08*).

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» (№ 29–30 (1257–1258) за серпень 2023 року)

У номері:

с. 1 – авторська колонка журналістки Н. Кулик «Символи важливі. Як і сенси, котрі у них вкладають»;

с. 2 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (11–23 липня 2023 року);

с. 3 – стаття «Відновлення має розпочатися зараз» – розповідь журналіста Д. Шулікiна про візит делегації Eurodoc – Європейської ради докторантів та молодих учених до Києва; «Як з’являються дублі громадських академій?» – лист президента Академії наук вищої школи України Олександра Наконечного до міністра освіти і науки Оксена Лісового та президента НАН України Анатолія Загороднього щодо появи нової ГО «Національна академія наук вищої освіти України», яка пропонує диплом академіка за 3000 грн;

с. 4 – інтерв’ю журналістки С. Галати з головою Наукового комітету Нацради з питань розвитку науки і технологій О. Колежуком «Хочеться сподіватися на реальну фахову дискусію щодо шляхів реформи»;

с. 5 – інтерв’ю головної редакторки «Світу» Л. Остролицької та журналіста Д. Шулікiна з президентом Національної академії наук України академіком А. Загороднім «Оновлення системи науки в Україні варто здійснювати вкрай обережно, не руйнуючи те, що ще збережено» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 18.08*).

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» (№ 31–32 (1259–1260) за серпень 2023 року)

У номері:

с. 1 – авторська колонка головного редактора газети «Світ» Л. Остролуцької «З Днем Незалежності, дорога Україно! Жити, рости, міцніти, процвітати сотні й тисячі років»;

с. 2 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (24 липня – 4 серпня 2023 року);

«Історія одного відкриття, яке таким не стало» – про дослідження корейських учених, які повідомили, що виявили надпровідність за кімнатної температури й нормального тиску (з коментарями завідувача відділу фізики магнітних явищ Інституту фізики НАН України члена-стор. 3 – стаття ректора Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені І. Сікорського» академіка НАН України Михайла Згуровського «Сучасник трьох століть» – про історію та сьогодення цього славетного українського вишу (з нагоди його прийдешнього 125-річчя);

с. 4–5 – інтерв'ю з депутатом Верховної Ради України першого скликання, завідувачем відділу Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського НАН України академіком НАМН України М. Головенком «Наша історична місія полягала у створенні незалежної демократичної України»;

с. 5 – стаття журналістки Н. Кулик «Почути молодих учених» – про молоду науковицю, старшу наукову співробітницю Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України кандидатку юридичних наук Я. Павко;

с. 6–7 – стаття Наталії Кулик «Творець музики чисел» – про трагічну долю всесвітньо відомого українського науковця-математика академіка М. Кравчука, якого репресував окупаційний радянський режим;

с. 7 – стаття кореспондента НАН України С. Рябченка і завідувача лабораторії сильнокорельованих низьковимірних систем відділу теорії нелінійних процесів у конденсованих середовищах Інституту теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова НАН України доктора фізико-математичних наук С. Шарапова);

с. 8 – інтерв'ю журналістки С. Галати з науковим директором наукомісткого стартапу «Експоджпен» Ю. Ребцем «Як “навчити” бактерію танцювати й синтезувати нові сполуки?» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. –23.08).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

25–27 вересня 2023 року у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбудеться XV Міжнародна конференція з кристалохімії інтерметалічних сполук.

Ініціатором проведення конференції є кафедра неорганічної хімії Львівського національного університету імені Івана Франка. Співорганізаторами конференції є Національна академія наук України,

Західний науковий центр НАН України та МОН України та Комітет кристалографів України.

Мета конференції – представлення та обговорення нових результатів синтезу, кристалічної структури та властивостей інтерметалічних і споріднених сполук, а також обмін науковою інформацією, розширення співпраці, об'єднання наукової спільноти для взаємопідтримки.

Програма конференції передбачає роботу в наукових секціях:

- діаграми стану;
- кристалічні структури;
- фізичні властивості;
- кристалохімічні особливості сполук;
- бази структурних даних і кристалографічні програми.

В онлайн-режимі відбудуться лекції відомих учених, усні та стендові доповіді. Високий науковий рівень представлених робіт забезпечує Міжнародний науковий комітет конференції за участю провідних учених з кристалографічних центрів світу.

Для участі в конференції необхідно до 15 вересня 2023 року заповнити реєстраційну форму (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. –22.08).

У рамках проєкту FIT-4-NMP програми «Горизонт 2020» відбудуться три інтерактивних семінари з трансферу технологій

Восени 2023 року в рамках проєкту FIT-4-NMP програми «Горизонт 2020» відбудуться три інтерактивних семінари з трансферу технологій.

Семінари проводитимуться щомісяця: 18–19 вересня в Бухаресті, 26–27 жовтня в Братиславі і наприкінці листопада у Варшаві. Семінари призначені для осіб, відповідальних за налагодження співпраці між науковими організаціями та промисловістю, які бажають розширити навички та поглибити знання щодо особливостей цієї співпраці та впровадження результатів наукових досліджень та розробок у виробництво.

Мета навчання:

- представити широкий огляд завдань, які виконують спеціалісти та офіси з трансферу технологій/знань (Technology/Knowledge Transfer Offices Т/КТО);
- представити основні результату роботи КТО/ТТО;
- надати базову інформацію щодо патентування та оцінки патентів, а також процесу ліцензування;
- представити елементарні інструменти для роботи з винаходами, винахідниками, ліцензіатами, засновниками та потенційними партнерами по співпраці;
- надати інформацію щодо створення компанії для комерціалізації науково-технічних досягнень, включаючи широкі можливості для її фінансування;

- налагодження комунікації та співпраці між науковими та промисловими колами;
- керування очікуваннями.

Усі учасники отримують сертифікат відвідування, в якому будуть вказані отримані в процесі навчання бали, що можуть бути використані в процесі подання заявки на отримання статусу Зареєстрованого спеціаліста із трансферу технологій (Registered Technology Transfer Professional (RTTP)). RTTP – це міжнародний професійний стандарт для спеціалістів із трансферу технологій та комерціалізації знань, які працюють в університетах, промисловості та державних установах.

До участі в семінарі допускаються зареєстровані в базі проєкту талановиті новачки FIT-4-NMP та партнери консорціуму FIT-4-NMP. Для того, щоб зареєструватися як талановитий новачок FIT-4-NMP, необхідно заповнити відповідну форму на сайті проєкту <https://www.fit-4-nmp.eu/newcomers-engaged> або звернутися з відповідним запитом на електронну адресу s.lev@nas.gov.ua.

Відповідно до умов та визначень проєкту FIT-4-NMP, «Талановиті новачки» – це організації, компанії, особливо МСП, університети, науково-дослідні інститути чи інші організації, які не брали участі в проєктах NMP програми «Горизонт 2020», але вважаються перспективними інноваторами на основі їхньої науково-дослідної, проєктної та/або патентної діяльності https://bf126b14-68f1-41a1-863d147afea23bce.filesusr.com/ugd/3899a4_b445835579744b499a18eb53370ca467.pdf.

У рамках проєкту FIT-4-NMP для учасників семінару з України передбачено надання грантів на проїзд та проживання. Для отримання попередньої інформації щодо можливості отримання підтримки для участі в семінарі можна звернутися з відповідним запитом на електронну адресу s.lev@nas.gov.ua (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. –22.08).

У Грузії запрацювала Кобулетська грузинсько-українська археологічна експедиція

У межах угод про наукову співпрацю між Інститутом археології НАН України, Центром дослідження архітектури та археології Кавказу і Батумським державним університетом імені Шота Руставелі (Батумі, Республіка Грузія) розпочався 4-й сезон розкопок стоянки Кобулеті в ущелині ріки Кінтріші в Аджарії. Розкопки проводить Кобулетська грузинсько-українська експедиція: з грузинської сторони її очолює доцент Батумського державного університету імені Шота Руставелі Гурам Чхатарашвілі, з української – старший науковий співробітник відділу

археології Криму та Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАН України кандидат історичних наук Валерій Манько.

Протягом усіх сезонів робіт учені з'ясували, що стоянка гірських мисливців Кобулеті з'явилася на межі XI–X тис. до н. е. На стоянці знайдено численні кам'яні знаряддя, більшість з яких пов'язані з полюванням. Це пластинки з крутою крайовою ретушшю, що використовувались як вкладні у кістяні вістря, а також різці й проколки. Характер знахідок демонструє, що мисливці ніколи не затримувалися на стоянці довго: там немає слідів первинної обробки каменю, не помітно слідів обробки шкур упольованих тварин. Схоже, всю мисливську здобич одразу переміщували до базового табору, де й оброблювали її.

Водночас населення, яке використовувало місце стоянки, створювало собі мінімальний комфорт під час сезонного полювання. Археологи виявили на стоянці житлову споруду площею 8x5 м. Відвідувачі стоянки навіть зробили в цій споруді кам'яну підлогу, вимостивши її базальтовою галькою (фото 1). Простір між гальками залитий глиняним розчином. Уздовж периметра житла знайдено численні стовпові ями. Отже, каркас будівлі тримався на міцній стовповій конструкції. Середній діаметр стовпа – близько 20 см (фото 2).

У цьому сезоні науковці знайшли за межами житла вогнищеву яму (фото 3). Відтепер можна стверджувати, що житло використовували виключно як спальне місце – навіть їжу готували поза ним. У вогнищевій ямі знайдено безліч деревного вугілля. Це дасть змогу вивчити рослинний світ початку голоценової епохи (фото 4).

Віднайдені на стоянці артефакти кам'яної індустрії вишукані та налічують кілька тисяч об'єктів. Особливо довершеними видаються вироби з обсидіану (фото 5). Розщеплення обсидіану було пов'язано з технікою так званого ручного відтискання. Оскільки в Аджарії обсидіану немає, то, щоб його отримати, мисливці Кобулеті мусили вирушати в далекі експедиції до гори Чікіані у Джавахетії. Відстань від Чікіані до Кобулеті – 200 км навпростець. Відповідно, видобуток обсидіану був дуже складним процесом.

Археологи відзначають певну подібність кам'яної індустрії Кобулеті до млефаатської індустрії Середнього Сходу та кукрецької індустрії на Півдні України. Тож намагаються вивчати міграційну активність початку голоцену в Північному Причорномор'ї та її вплив на перехід до неоліту в південній частині Східної Європи (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. –21.08).

Здобутки української археології

Наймасштабніші археологічні дослідження княжого Володимира на Волині

Навесні 2023 року в межах проєкту «Нове будівництво навчального корпусу та укріття ліцею імені Олександра Цинкаловського Володимирської

міської ради по вулиці 20-го липня, 21 у місті Володимирі Волинської області» відбулися наймасштабніші наукові археологічні дослідження за всю історію княжого Володимира. Державне підприємство «Науково-дослідний центр “Охоронна археологічна служба України”» Інституту археології НАН України, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Державний історико-культурний заповідник «Стародавній Володимир» і Спілка археологів України спільно виконали цю роботу на замовлення ліцею імені О. Цинкаловського.

Територія, запланована під будівництво, є частиною окольного міста й належить до зони археологічно цінного культурного шару згідно з науково-проектною документацією «Історико-архітектурний опорний план та проект зон охорони пам'яток архітектури м. Володимир-Волинський Волинської області», яку розробило ТзОВ «Наукова проектна компанія “Містобудування історичних і сучасних територіальних об'єднань України”» і затвердило Міністерство культури, молоді та спорту України (наказ № 482 від 03.02.2020 року).

Під час польових досліджень науковці виявили й вивчили:

– історично цінний археологічний культурний шар середньовічного Володимира на площі 1050 м² (попереднє датування – від IX до XIV ст.);

– 34 археологічні об'єкти (житла, споруди, господарські та побутові ями, окремі печі) хронологічним відрізком побутування попередньо від IX до XIV ст.;

– виразну колекцію рухомого археологічного матеріалу від IX до XIV ст., яка має визначну наукову, історичну та музейно-експозиційну цінність.

Серед індивідуальних знахідок археологи особливо відзначають:

- колекцію таврованих тризубом денець давньоруського посуду;
 - колекцію свинцевих митних пломб «дорогочинського типу» та заготовок для пломб і булл;
 - колекцію імпортованих амфор візантійського походження;
 - колекцію металевих і кістяних стріл;
 - ніж «вікінга» – унікальний зразок особистого ножа варяга-дружинника
- (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 18.08).*

До уваги держслужбовця

Укладач: мол. наук. співроб. А. Шумілова.

Наук. та бібліогр. ред. наук. співроб. П. Штих.

Нові надходження бібліографічних видань до відділу науково-бібліографічної інформації НБУВ

1. Борис Харчук : бібліогр. покажч. / упоряд. Р. Харчук ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Ліра-К, 2022. – 59, [2] с. : фот. – З дарчим написом упорядника.

Покажчик присвячено українському письменникові Борисові Харчуку (1931–1988). Бібліографія складається з двох розділів: «Хронологічний покажчик творів Бориса Харчука», в якому матеріал розміщено за хронологією, а в межах року спершу подаються книжкові видання, тоді журнальні та газетні публікації, наприкінці – переклади; «Хронологічно-систематичний покажчик літератури про творчість і життя Бориса Харчука», що містить перелік наукових праць, популяризаторських статей про творчість і життя прозаїка, спогадів про нього, дидактичних матеріалів.

Видання представлено в авторській редакції.

Шифр НБУВ: Ва857835

Шифр ВНБІ: д Х22

2. «Гарт» : 1927–1932 : хронол. та сист. покажч. змісту журн. / упоряд. М. І. Костенко ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 2022. – 187 с.

Хронологічний покажчик змісту видання містить опис комплекту журналу «Гарт» за 1927–1932 рр. У книзі збережено структуру видання, публікації описано за роками, номерами. Покажчик містить бібліографічний опис 1188 публікацій з художньої літератури (поезія, проза; драматичні твори, сценарії; літературні пародії), літературознавства, архітектури, образотворчого мистецтва, скульптури, музики, кіно, листування з редакцією, а також ілюстрованого матеріалу. Науково-довідковий апарат складається з іменного покажчика.

Шифр НБУВ: Ва858153

Шифр ВНБІ: Я172(4УКР)12 Г21

3. Геннадій Григорович Півняк : [біобібліографія] / авт. ст.: О. Кириленко, В. Пасак, В. Рижков, Н. Гринько ; уклад. А. Дибріна ; НАН України, Нац. техн. ун-т «Дніпров. Політехніка». – Київ : Наук. думка ; Дніпро : НТУ «Дніпров. політехніка», 2022. – 118 с. – (Біобібліографія вчених України).

У виданні висвітлено основні етапи життя, наукової, педагогічної, громадської діяльності почесного громадянина міста Дніпро, відомого українського вченого в галузі гірничої та металургійної електроенергетики,

доктора технічних наук, професора, академіка Національної академії наук України, почесного академіка Національної академії педагогічних наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, двічі лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, лауреата премії НАН України ім. Лебедева, почесного ректора та голови вченої ради НТУ «Дніпровська політехніка» Г. Г. Півняка.

Шифр НБУВ: Ва857825

Шифр ВНБІ: д П32

4. Геоботаніка: тлумачний словник : навч. посіб. / Б. Є. Якубенко [та ін.] ; за ред. Б. Є. Якубенка ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – 3-тє вид., випр. і перероб. (перевид.). – Київ : Ліра-К, 2022. – 484 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 467–482.

Книга присвячується 180-річчю ННІ лісового і садово-паркового господарства Національного університету біоресурсів і природокористування України.

У виданні зібрано, систематизовано, розглянуто 4387 найуживаніших словниково-довідкових матеріалів із понятійно-термінологічного апарату геоботаніки, що має важливе інформаційне та науково-дидактичне значення. Зокрема, з позицій системного підходу викладено основні та споріднені геоботанічні терміни й поняття, для деяких наведено детальне тлумачення, математичний апарат, зміст підкріплено ілюстраціями.

У кінці словника наведено список літератури, в який, враховуючи обмежений обсяг цього видання, включено лише основоположні монографії та довідкові видання. Назви видів судинних рослин подано українською та латинською мовами.

Шифр НБУВ: Ва859366

Шифр ВНБІ: Е5я2 Г35

5. Дмитро Кешеля : до 70-річчя від дня народж. : бібліогр. покажч. / уклад. М. Б. Бадида ; ред. Н. М. Бондаренко ; відп. за вип. О. А. Канюка ; Департамент культури, національностей і релігій Закарпат. облдержадмін., Комун. закл. «Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка» Закарпат. облради. – Ужгород : Рік-У, 2021. – 140 с. : іл., фот. – (Культура краю в особах).

Видання представляє різножанровий творчий доробок знаного сучасного письменника, драматурга, журналіста, публіциста та автора низки документально-публіцистичних фільмів.

Бібліографія покажчика складається з таких розділів: «Окремі видання», «Художні твори, надруковані в збірниках та періодичних виданнях», «Передмови та літературознавчі статті Дмитра Кешелі», «Інтерв'ю з Дмитром Кешелею», «Дмитро Кешеля – драматург, сценарист та режисер», «Матеріали про життя і творчість». Книга містить світлини з життя і діяльності Дмитра Кешелі та іменний покажчик.

Шифр НБУВ: Ва857744

Шифр ВНБІ: д К37

6. Добко Т. Українська революція (1917–1921) у бібліографічних покажчиках : монографія / Тетяна Добко, Олександр Дуднік ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2022. – 389, [1] с. – Бібліогр. в знесках.

У монографії схарактеризовано бібліографічні джерела з історії Української революції та визвольної боротьби українського народу (1917–1921), видані в УРСР, СРСР, незалежній Україні та за кордоном у ХХ – на початку ХХІ ст. Увага акцентується на ідеологічних і методологічних засадах їхнього укладання, аналізується їхній зміст та інформаційне наповнення. Проаналізовано бібліографічні покажчики, списки, огляди, методико-бібліографічні матеріали, біобібліографічні видання, присвячені окремим регіонам, визначним подіям, військовим і державним структурам, підрозділам, органам та організаціям революційної доби, а також визначним діячам Української революції 1917–1921 рр., зокрема В. Винниченку, М. Грушевському, В. Липинському, Н. Махну, С. Петлюрі, П. Скоропадському та ін.

Розглядаються покажчики, що розкривають зміст окремих періодичних видань. Значну увагу приділено аналізу покажчиків, підготовлених представниками українських національно-патріотичних сил за кордоном, бібліографічних видань радянських дослідників, а також актуальним сучасним бібліографічним працям, присвяченим 100-річчю Української революції. Праця містить список бібліографічних посібників, які висвітлюють питання Української революції, її видатних діячів та учасників.

Шифр НБУВ: Вс69776

Шифр ВНБІ: ТЗ(4УКР)61я1 Д55

7. Євген Васильович Букет : біобібліогр. покажч. / відп. ред. Ігор Борисович Гирич ; упоряд.: Тетяна Приліпко, Світлана Смілянець ; Нац. іст. б-ка України, Київ. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України. – Київ : Вид-во Марка Мельника, 2022. – 288 с. : іл. – (Краєзнавці Київщини ; кн. 2).

У науково-бібліографічному виданні висвітлюється життєвий і творчий шлях Євгена Васильовича Букета, відомого українського краєзнавця, журналіста, громадського діяча. Матеріал покажчика укладено за хронологічним принципом.

Довідко-пошуковий апарат складається з «Переліку періодичних і продовжуваних видань» і «Списку авторів та персоналій, згаданих у покажчику».

Шифр НБУВ: Ва860414

Шифр ВНБІ: д Б90

8. Іван Мигович – політик, науковець, педагог : біобібліогр. покажч. : до 80-річчя від дня народж. / упоряд.: Л. О. Ільченко ; передм. В. Дзьобака. – Вид. 2-ге, допов. – Ужгород : Вид-во Валерія Падяка, 2022. – 115 с.

Показчик представляє науковий доробок доктора філософських наук, професора, дійсного члена Української академії політичних наук, громадянського діяча, депутата Верховної Ради України (1998–2006), члена ЦК Компартії України, нині – директора Інституту проблем соціалізму (м. Київ).

Шифр НБУВ: Ва858563

Шифр ВНБІ: д М57

9. Ігор Никифорович Дудар : біобібліогр. показч. до 75-річчя з дня народж. / уклад. К. В. Дєдова ; Вінниц. нац. техн. ун-т, Наук.-техн. б-ка ; відп. за вип. Т. Є. Притуляк. – Вінниця : ВНТУ, 2023. – 64 с. : іл. – (Вчені нашого університету).

Показчик містить матеріали про багаторічну винахідницьку, науково-педагогічну діяльність і бібліографію праць доктора технічних наук, професора кафедри будівництва, міського господарства, архітектури Вінницького національного технічного університету, відмінника освіти, дійсного члена Академії будівництва України Ігоря Никифоровича Дударя.

Біографія, наукові та трудові досягнення вченого висвітлено в розділах: «Біографічний нарис», «Основні дати життя та науково-педагогічної діяльності». Науково-методичний доробок професора І. Н. Дударя подано за розділами: «Монографії», «Підручники та навчальні посібники», «Навчально-методичні видання», «Статті у наукових збірниках та періодичних виданнях», «Доповіді на конференціях», «Авторські свідоцтва на винаходи та патенти», «Дисертації», «Публіцистичні статті». Книга доповнена світлинами із сімейного архіву ювіляра.

Видання є продовженням серії «Вчені нашого університету», яку науково-технічна бібліотека випускає в рамках проекту «Науку творять обрані». Довідково-пошуковий апарат містить іменний показчик.

Шифр НБУВ: Ва860104

Шифр ВНБІ: д Д81

10. Ігор Скочиляс (1967–2020) : біобібліогр. показч. / упоряд.: І. Альмес, І. Скочиляс ; авт. вступ. ст. І. Гирич ; літ. ред. Н. Кіт ; Укр. католиц. ун-т, Гуманітар. ф-т, Центр реліг. культури ім. Ігоря Скочиляса, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Львів. від-ня. – Львів : Вид-во Укр. католиц. ун-ту, 2022. – 104, [40] с. : фот. кольор.

Видання висвітлює життєвий шлях і наукову діяльність Ігоря Скочиляса – доктора історичних наук, старшого наукового співробітника НАН України, проректора з наукової роботи, завідувача кафедри історії гуманітарного факультету Українського католицького університету; натхненника, керівника наукової програми «Київське християнство», редактора однойменної видавничої серії; провідного фахівця з історії та домодерної релігійної культури, дослідника еклезіальної традиції східного

християнства, унійної ідентичності й інституційної історії Київської митрополії.

Шифр НБУВ: Ва859971

Шифр ВНБІ: д С44

11. Інститут проблем безпеки атомних електростанцій НАН України : 30 років / А. В. Носовський, О. В. Балан, В. І. Борисенко [та ін.] ; за заг. ред. А. В. Носовського ; післямова А. Носовського ; НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС. – Київ : ІПБ АЕС НАН України, 2022. – 608 с. : фот. – Бібліогр.: с. 417–571.

Книга відображає історію створення, етапи становлення та розвитку Інституту проблем безпеки атомних електростанцій Національної академії наук України. Представлено основні напрями діяльності інституту та результати наукових досліджень.

Видання було підготовлено до друку в середині лютого 2022 р., але через російську військову агресію та введенням воєнного стану в Україні вихід книги довелося перенести. У зв'язку з цим директором ІПБ АЕС академіком НАН України Анатолієм Носовським до видання було написано післямову, яка містить відомості про події, що розгорталися на території м. Чорнобиль починаючи з 24 лютого 2022 року.

Довідковий апарат містить перелік публікацій і перелік скорочень.

Шифр НБУВ: Ва860389

Шифр ВНБІ: Ч214(4УКР)72я2 І-71

12. Історики аграрної науки, освіти та техніки в Україні : біобібліогр. довід. / уклад.: В. А. Вергунов, Л. М. Татарчук, С. В. Нижник, Л. І. Лямець ; авт. вступ. ст. В. А. Вергунов ; літ. ред. Л. Л. Ткач ; наук. ред. В. А. Вергунов ; Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. с.-г. б-ка, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки. – Вінниця : Твори, 2022. – 352 с. : портр. – (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 126).

Видання вміщує матеріал, що ілюструє перебіг подій, фактів, пов'язаних із діяльністю Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки ННСГБ НААН впродовж 20 років його існування від створення до сьогодення. Подана коротка інформація про 235 учених істориків аграрної науки, освіти та техніки. Наведено дані про наукові видання, що вийшли в бібліографічних серіях, заснованих ННСГБ НААН.

Книга складається зі: вступу «Історія і час», статті «Від укладачів», двох розділів: «Інститут історії аграрної науки, освіти та техніки ННСГБ НААН: віхи звитяг», «Історія аграрної науки, освіти та техніки та історики: доказ вічності, нескінченності й внутрішньої необхідності», восьми додатків. Довідковий апарат містить алфавітний покажчик прізвищ авторів.

Шифр НБУВ: Ва859481

Шифр ВНБІ: П(4УКР)дя1 І-90

13. Історія ХНПУ імені Г. С. Сковороди на сторінках книжкових та періодичних видань Слобожанщини : бібліогр. покажч. : до 210-річчя б-ки ХНПУ ім. Г. С. Сковороди / уклад. Т. І. Неудачина ; наук. ред. О. Г. Коробкіна ; передм. Ю. Бойчука ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Наук. б-ка, Довід.-бібліогр. від. – Харків : Бровін О. В., 2021. – 226 с. : іл.

У покажчику зібрано інформацію з книжкових і періодичних видань про найбільш відомі джерела з історії становлення та розвитку ХНПУ імені Г. С. Сковороди, а також сучасного існування. Простежено історичний шлях розвитку університету, додано хронологічний літопис формування вищого педагогічного навчального закладу Слобожанщини, який сприяє розширенню наукового кругозору, формуванню умінь аналізувати, зіставляти і порівнювати педагогічні явища, факти в їхній історичній перспективі.

Матеріал систематизовано за трьома розділами: «Історія розвитку регіонального періодичного друку Слобожанщини», «ХНПУ імені Г. С. Сковороди на зламі століть (історія становлення та розвитку)», «Історія ХНПУ імені Г. С. Сковороди на сторінках книжкових та періодичних видань Слобожанщини». Допоміжний апарат видання представлено іменним покажчиком, в якому наведено прізвища авторів, співавторів, упорядників, редакторів та інших осіб, відомості про яких є в бібліографічних записах.

На вебсайті Наукової бібліотеки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди та в електронному архіві ХНПУ розміщено електронну версію представленого покажчика.

Шифр НБУВ: Ва858657

Шифр ВНБІ: Ч48(4УКР)я1 І-90

14. Козак С. Леся Українка: до берега «Свободи» : літ.-бібліогр. дослідж. / Сергій Козак ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Літ. Україна, 2022. – 192 с. – (Українська діаспора: літературна бібліографія ; вип. 4) (Літературна бібліографія). – З дарчим написом від автора.

Це видання – перше дослідження про Лесю Українку в контексті публікацій часопису «Свобода», який уже понад століття, починаючи з 1893-го, виходить у Сполучених Штатах Америки. Матеріали про геніальну поетесу, драматургиню на шпальтах цього видання – це не тільки цінний літопис подій, що відбулися в багатьох куточках світу (хоча й сам по собі він украй важливий), а й загалом яскрава сторінка про те, чим жила українська діаспора впродовж тривалого часу, якими пріоритетами керувалася в непростий період еміграційного буття. А ще це підтвердження того, що Леся Українка була для закордонних українців однією з тих найвеличніших постатей, яка забезпечувала їм найдорожче – духовний зв'язок з Україною.

Шифр НБУВ: Ва861018

Шифр ВНБІ: д У45

15. Лілія Сергіївна Прокопенко : до 50-річчя від дня народж. : біобібліогр. покажч. / уклад. і авт. вступ. ст. С. М. Кравченко. – Київ : Майстер книг, 2022. – 120 с. : табл.

Науково-допоміжний біобібліографічний покажчик присвячено науковій і науково-педагогічній діяльності Л. С. Прокопенко, бібліотекознавиці, фахівчині бібліотечно-інформаційної сфери, кандидата історичних наук, доцентки. Видання містить нарис про життєвий і професійний шлях дослідниці, основні дати біографії, покажчик праць, бібліографічні відомості про Л. С. Прокопенко, довідковий апарат. У книзі зібрано та систематизовано 424 бібліографічних записи публікацій, які відображають багаторічний трудовий шлях Лілії Сергіївни Прокопенко. Основна частина покажчика складається з чотирьох розділів, які мають підрозділи: «Покажчик праць Л. С. Прокопенко», «Участь Л. С. Прокопенко в науково-практичних заходах», «Науково-педагогічна діяльність Л. С. Прокопенко», «Публікації про Л. С. Прокопенко». Матеріали розділів пов'язано системою посилань.

Шифр НБУВ: Вc69963

Шифр ВНБІ: д П80

16. Науковий доробок професорсько-викладацького складу кафедри ЮНЕСКО та соціального захисту (1996–2021 рр.) : до 25-річчя з дня засн. : наук.-доп. бібліогр. покажч. / уклад.: Е. А. Бочарова, О. І. Бараболік, Т. Б. Богданова ; наук. ред. Н. М. Ніколаєнко ; Держ. біотехнол. ун-т, Каф. ЮНЕСКО та соц. захисту ; Наук. б-ка. – Харків : Держ. біотехнол. ун-т, 2021. – 316 с. : фот. – (Праці кафедри ; вип. 1).

Покажчик містить бібліографічний опис наукових, навчальних і науково-методичних видань, а також статті, опубліковані у збірниках наукових праць, тези доповідей конференцій, періодичні видання та інші документи, що відображають питання вивчення, дослідження та створення нових знань ученими кафедри за такими напрямками: філософія спілкування, філософсько-соціологічне осмислення проблем сучасності; гуманізація та гуманітаризація вищої освіти; педагогіка, психологія, соціологія, історія України, феномен туризму в економічному, філософському та історичному аспектах; теорія комунікацій, філософія науки, а також історія аграрної освіти України, історія ХІМЕСГ/ХДТУСГ/ДБТУ, історія Слобожанщини тощо.

Більшість видань перевірено de visu. Частина неперевірених видань містить неповний бібліографічний опис. Довідковий апарат видання містить іменний покажчик співавторів. Покажчик не претендує на вичерпну повноту інформації, так як містить тільки видання, інформація про які надійшла до Наукової бібліотеки в період з 1996 до 2021 рр.

Шифр НБУВ: Ва855260

Шифр ВНБІ: С5я1 Н34

17. (Не)Відомі випускники Львівської політехніки : біогр. довід. / Нац. ун-т «Львів. політехніка» ; М-во освіти і науки України. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2022.

Вип. 1 / авт. кол.: Вербицька П. В. [та ін.] ; уклад.: Мельник Р. І., Самотий Р. С. ; бібліогр. ред. Сергєєва М. В. – 2022. – 296 с. : кольор. іл., фот. – Бібліогр.: с. 238–267.

Книгу присвячено випускникам і слухачам навчального закладу минулих епох, які відзначилися в різних сферах життя (науці, політиці, мистецтві, бізнесі тощо) не лише України, а й інших держав. Висвітлено життєвий, творчий і професійний шлях, а також їхні здобутки та досягнення.

Видання складається з: «Передмови», трьох частин, додатків: «Бібліографія», «Перелік ілюстрацій», «Іменний покажчик», «Географічний покажчик» і списку «Авторський колектив».

Шифр НБУВ: В359197/1

Шифр ВНБІ: Ч48(4УКР)дя2 Н38

18. Олександр Михайлович Завальнюк: талановитий історик, педагог, менеджер : біобібліогр. покажч. / уклад.: Г. Гайшук, Л. Климчук ; редкол.: С. Копилов (голова). В. Дубінський (відп. ред.) [та ін.] ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Б-ка. – Кам'янець-Подільський : Рута , 2021. – 211 с. – (Постаті в освіті і науці ; вип. 30).

Покажчик містить біографічний нарис, список основних наукових праць і низку матеріалів, що розкривають життєвий і творчий шлях Олександра Михайловича Завальнюка – доктора історичних наук, професора, академіка Національної академії наук вищої освіти України, академіка Академії педагогічних і соціальних наук, академіка Міжнародної кадрової академії, декана історичного факультету (1993–2001), ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2001–2012), керівника наукової школи, заслуженого працівника освіти України. Бібліографія праць охоплює період з 1979 по 2021 рр.

Шифр НБУВ: Ва857370

Шифр ВНБІ: д 3-13

19. Палеха Юрій Іванович : біобібліогр. нарис : до 70-річчя з дня народж. / уклад.: О. Кириленко, Н. Московченко ; М-во освіти і науки України, Нац. трансп. ун-т, Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. – Київ : Ліра-К, 2021. – 182 с. : іл., фот. – Назва обкл.: Юрій Іванович Палеха.

У бібліографічному нарисі, присвяченому трудовій громадській, науковій і педагогічній діяльності Палехи Юрія Івановича – відомого вченого з інформації, бібліотечної та архівної справи, кандидата історичних і культурологічних наук, доктора філософії з ділового адміністрування, професора кафедри інформаційно-аналітичної діяльності й інформаційної безпеки Національного транспортного університету, голови підкомісії зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа Науково-

методичної комісії з культури і мистецтва Науково-методичної ради МОН України».

Шифр НБУВ: Ва859351

Шифр ВНБІ: д П14

20. Педагог – це покликання : до 60-річчя від дня народж. канд. пед. наук, доц. каф. філол. дисциплін початк. та дошк. освіти, авт. підруч. з укр. мови для початк. шк. Васильківської Надії Адамівни : біобібліогр. покажч. / уклад. та бібліогр. ред. О. Я. Кульчицька ; Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка, Наук. б-ка. – Тернопіль : Осадца Ю. В. [вид.], 2021. – 124 с. : іл., фот. – (Бібліографія вчених ТНПУ ім. В. Гнатюка).

У бібліографічному покажчику вміщено основні біографічні матеріали, відомості про педагогічну, наукову, громадську діяльність, наведено алфавітний перелік наукових і навчально-методичних праць кандидата педагогічних наук, доцента Васильківської Надії Адамівни. Покажчик вміщує «Біографічну довідку» та складається з восьми розділів: «Науковий доробок доцента Н. А. Васильківської», «Редакційна діяльність Н. А. Васильківської», «Наукова школа доцента Н. А. Васильківської», «Документи про життя та діяльність Н. А. Васильківської», «Бібліографія праць Н. А. Васильківської», «Інтерв'ю Н. А. Васильківської», «Додатки», «Фотогалерея». Бібліографічні описи публікацій у межах розділів згруповані за абеткою, пронумеровані. Загальна кількість описів становить 179 позицій. Для зручного та ефективного використання видання розроблено науково-допоміжний апарат, який представлено: іменним покажчиком прізвищ осіб, відомості про яких є у бібліографічних записах цього видання; покажчиком назв публікацій в алфавітному порядку.

Шифр НБУВ: Ва857635

Шифр ВНБІ: д В19

21. Роман Романович Левицький : біобібліогр. покажч. : до 80-річчя від дня народж. / авт. вступ. ст.: М. А. Кориневський, А. С. Вдович, А. П. Моїна, О. Р. Баран ; упоряд.: А. С. Вдович, А. П. Моїна, О. Р. Баран ; відп. ред.: Т. М. Брик, О. Л. Іванків, О. В. Держко ; НАН України, Ін-т фізики конденс. систем. – Львів : Ін-т фізики конденс. систем НАН України, 2022. – 100 с. : фот. – (Бібліографія українських вчених).

У книзі, присвяченій відомому українському вченому, доктору фізико-математичних наук, професору Роману Романовичу Левицькому, відображено основні етапи його життя, наукової та науково-організаційної діяльності. Бібліографічний покажчик подає перелік наукових праць ученого, а також містить алфавітний покажчик співавторів.

Зміст: Науковий шлях та наукові здобутки Р. Р. Левицького; Основні дати життя і наукової діяльності Р. Р. Левицького; Покажчик друкованих праць Р. Р. Левицького; Алфавітний покажчик співавторів.

Шифр НБУВ: Ва860729

Шифр ВНБІ: д Л37

22. Творчий доробок Василя Григоровича Кременя в інноваційному розвитку освіти України : біобібліогр. покажч. / упоряд.: С. В. Лапаєнко, Л. О. Пономаренко, О. Б. Бондарчук ; наук. ред. Л. Д. Березівська ; бібліогр. ред.: Л. О. Пономаренко, О. Б. Бондарчук ; авт. вступ. ст. Л. І. Ткаченко ; Нац. акад. пед. наук України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; відп. за вип. В. І. Кушерець. – 5-те вид., допов. – Київ : Знання України, 2022. – 444 с. – (Академіки НАПН України ; вип. 34).

У покажчику представлено науковий доробок президента НАПН України В. Г. Кременя, який становить 1514 друкованих праць за 33 роки (1990–2022). До видання також увійшла література про наукову та громадську діяльність доктора філософських наук, професора, заслуженого діяча науки та техніки України, академіка НАН України, дійсного члена (академіка) НАПН України, президента товариства «Знання» України В. Г. Кременя.

Шифр НБУВ: Ва858922

Шифр ВНБІ: д К79

23. Тимошик М. С. Материн заповіт у рушнику 1933-го : автобіогр. канва життя, біобібліогр. показн. із нагоди 65-річчя / Микола Степанович Тимошик. – Київ : Наша культура і наука, 2022. – 592, [48] с. : кольор. іл. вкл. – Текст укр., ім. покажч., резюме англ. – Бібліогр.: с. 401–575. – 3 дарчим написом.

Книга відомого вченого-гуманітарія, журналіста, громадського діяча незвична і за структурою, і за змістом. Перша частина «Матеріали до життєпису» мемуарна, містить публіцистично наснажену, здебільше із сюжетним розвитком подій, коротку хронологічну канву поступу особистості раз наперед визначеним шляхом і з власними принципами. Така канва подана на фоні частих суспільно-політичних катаклізмів, що випали на долю покоління, народженого по щойно завершеній епосі сталінізму. Складовими цієї частини є головні інтерв'ю автора та проблемно-тематичні екскурси сторінками його 25-ти книг.

Друга частина «Біобібліографічний показник» містить опубліковану в різні часи в друкованих і мережевих виданнях інформацію про наукову, журналістську, видавничу, педагогічну та громадську діяльність професора.

Шифр НБУВ: Ва859328

Шифр ВНБІ: д Т41

24. У царині художнього слова : біобібліогр. покажч. пр. Надії Ференц / уклад.: О. М. Чижмар, О. В. Бряник, О. В. Хаван ; передм. О. М. Чижмар ; біогр. ред. Л. О. Мельник ; відп. за вип. М. М. Медведь ; Держ. ВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Філол. ф-т, Каф. укр. літ., Наук. б-ка. – Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2021. – 172 с. : іл., фот.

Покажчик присвячено життю та творчій діяльності Надії Станіславівни Ференц, кандидатці філологічних наук, доцентці кафедри української

літератури Ужгородського національного університету, критикині і літературознавиці. У працях Надії Ференц аналізується багатогранний доробок письменників краю – від фундаторів української літератури на Закарпатті до творчості сучасних майстрів художнього слова.

Шифр НБУВ: Ва858809

Шифр ВНБІ: д Ф43

25. Файзулін Я. М. Київські адреси Української революції 1917–1921 : путівник / Ярослав Миколайович Файзулін, Максим Майоров, Олександр Кучерук ; [наук. ред. І. Гирич]. – Київ : Гнозис, 2021. – 168 с. : іл., фот.

Книга є першою спробою створити путівник місцями пам'яті Української революції 1917–1921 років у Києві. Вона містить інформацію про 165 локацій на карті Києва: споруди, де було розташовано органи влади, політичні, громадські та культурні організації; будинки, що в них народилися, мешкали або ж працювали видатні діячі; місця боїв, зборів, демонстрацій та інших важливих подій доби Української революції. До кожної з адрес подано історичну довідку, багатий ілюстративний матеріал, а також цитати з історичних джерел, зокрема документів, мемуарів, газет, що містять додаткову інформацію, передають атмосферу часу. Книга буде корисна всім, хто цікавиться історією України та її столиці – міста Києва.

Шифр НБУВ: Вc69954

Шифр ВНБІ: Я23(4УКР-К) Ф17

26. Федака С. Хроніка Закарпаття у незалежній Україні (24 серпня 2016 – 24 серпня 2021) : довідник / Сергій Федака. – Ужгород : Ліра, 2021. – 178 с. – Бібліогр.: с. 178.

Хронологічний довідник з історії Закарпаття 2016–2021 рр. містить понад дві тисячі дат із короткими характеристиками подій, що на них припадають. Розглянуто переважно соціально-політичний, економічний і культурний розвиток усіх регіонів Закарпатської області з особливою увагою до провідних персоналій краю.

Шифр НБУВ: Ва857460

Шифр ВНБІ: Т3(4УКР-ЗАК)я2 Ф32

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

О. Пестрецова, наук. співроб. НЮБ НБУВ

Г. Булахова, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Пам'ятки права в колекціях юридичних бібліотек Великої Британії та США як складова освітнього процесу

У статті проаналізовано представлення пам'яток права в колекціях юридичних бібліотек Британії та США як складової національної традиції та політико-правового поступу. Зроблено огляд юридичних бібліотек в інформаційному просторі на всіх рівнях – від художнього і науково-популярного контенту до високої якості оцифрованих копій документів, що надаються для освітніх та наукових проєктів.

Акцентовано увагу на системі юридичних бібліотек університетів, які є поліфункціональними інформаційними центрами, що обслуговують не лише університетську спільноту, а й громадськість. У результаті дослідження виявлено, що більшість проаналізованих британських та американських юридичних бібліотек є важливою складовою освітнього процесу в галузі права і безпосередньо пов'язані з діяльністю видатних юридичних шкіл.

У статті також зацентовано увагу на головному завданні університетських юридичних бібліотек, а саме: інформаційна та консультативна підтримка навчальних програм, де здійснюється акумуляція ресурсів, їх організація (каталогізація), зберігання, забезпечення до них доступу; надаються послуги професорсько-викладацького складу, спрямовані на забезпечення підтримки навчальних планів.

Ключові слова: юридичні фонди бібліотек, інформаційні центри, бібліотечні ресурси, національні архіви, Бібліотека Конгресу США.

Серед культурних надбань минулих поколінь важливе місце посідає правова спадщина – від визначних документів, що є символами державного розвитку і націєтворення, до актуальних документів права, що вкорінені в минулому. Для більшості націй найдавніші писані закони, документи, що проголошують державу, декларації, які констатують права і свободи, стають знаковими подіями в історії та частиною національного міфу. Такими легендарними символами стали англійська Велика хартія вольностей 1215 р., українські «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького 1710 р.», польська Конституція 1791 р., америкаська Декларація незалежності 1776 р., французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. та тисячі інших, можливо, менш відомих, проте знакових документів.

Отже, пам'ятки права, що є складовою національних державницьких традицій, а також постаті видатних державців, мислителів та правників, пов'язані з цими документами, є важливою частиною національного наративу. Вони стають свого роду «місцями пам'яті» і представленість їх в інформаційному просторі на всіх рівнях – від художнього і науково-популярного контенту до високої якості оцифрованих копій документів, що надаються для освітніх та наукових проєктів, є, безсумнівно, важливим завданням культурних інституцій, у яких вони зберігаються. Очевидно, що такими інституціями у першу чергу виступають національні архіви і

бібліотеки. Утім, досить часто фондоутримувачами правових документів та особистих колекцій, пов'язаних із видатними правниками, є спеціалізовані юридичні бібліотеки.

Наукове осмислення проблеми представлення в інформаційному просторі та популяризації історико-культурної спадщини, зокрема й правової, знайшло своє відображення в історіографії. У фокусі уваги бібліотекознавців сьогодні перебувають соціокультурні аспекти: від загалом ролі установ пам'яті у формуванні соціокультурного середовища [1, 2] до значущості власне правової традиції. Зокрема, наголошується комплексна, інтегративна природа пам'яток права та впливовість їх на сучасному етапі осмислення національного минулого як таких, яким притаманна не лише наукова, а й світоглядна цінність, перспективність із точки зору освітнього процесу [3]. Досить активно розробляється також проблематика технологічної складової створення та забезпечення функціонування проєктів цифрового представлення національної культурної спадщини [4, 5] та їх подальшої популяризації, зокрема через соціальні медіа [6, 7].

Утім динамічний розвиток цього напрямку бібліотечної діяльності та тематичні особливості певних груп документів визначають перспективи для подальших досліджень. Одним із таких напрямів, що не був предметом аналізу з погляду бібліотекознавчих розвідок, є особливості правових історико-культурних ресурсів, акумульованих юридичними бібліотеками.

Тож метою дослідження є аналіз представлення пам'яток права в колекціях юридичних бібліотек як складової національно традиції та політико-правового поступу.

Джерельною базою для дослідження стали сайти потужних західних (британських та американських) юридичних бібліотек. Вибір географії об'єкта дослідження пов'язаний із специфікою правової традиції цих країн, що налічує не одне століття, а у випадку США є зафіксованою в колекціях і зібраннях, що охоплюють буквально всю історію країни.

Поява публічних бібліотек на території Сполучених Штатів Америки датується практично тим самим періодом, що й утворення цієї країни, а саме XVIII ст. Як відомо, Конституція США 1787 р. закріпила багато фундаментальних демократичних свобод, серед яких гарантія справедливості, забезпечення процвітання населення т захист свобод, а вже в 1791 р. набрав чинності Білль про права, який містив основні права та свободи громадян, зокрема свободу слова і друку, гарантії їх реалізації. Наочним прикладом є перша юридична бібліотека, що з'явилася в США 1802 р. в місті Філадельфія – сьогодні ми знаємо її як юридичну бібліотеку Дженкінса (Jenkins Law Library).

Отже, протягом одного століття розгорнулася ціла система публічних юридичних бібліотек, багато з яких з'явилися завдяки грошовим пожертвам приватних благодійників, а їхні фонди брали свій старт від великих колекцій книг, фондovаних меценатами. Таким чином, забезпечення рівності перед законом та забезпечення правосуддя досягалося, зокрема, і створенням рівного доступу до законів і матеріалів, що роз'яснюють правила процедури і

взаємозв'язок законів з іншими нормативно-правовими актами, що стало соціально значущою функцією суспільства. Такий підхід у загальноісторичному вимірі сприяє передачі від покоління до покоління досягнень правової культури як складової загальних цінностей у суспільстві, що в підсумку забезпечує фундаментальні принципи правової держави.

Безумовно, серед найвпливовіших та найбільших за накопиченими фондами і колекціями юридичних бібліотек є Юридична бібліотека Бібліотеки Конгресу США, що акумулює документи національного права США (федеральних та законодавств штатів), а також законодавство всіх країн і правових систем світу, зберігаючи їх на паперових та електронних носіях. Історичні юридичні документи Бібліотеки, до яких надано онлайн-доступ, акумульовано в рубриці «Століття законотворення для нової нації» (Century of Lawmaking for a New Nation). Тут зібрано повнотекстові версії законів, законопроектів і резолюцій, договорів, дебатів і журналів раннього етапу америнської історії. Колекція «Слухання у Конгресі США» надає повнотекстовий доступ до історичних слухань Конгресу з різних тем [8].

У Британії та США значного розвитку набула система юридичних бібліотек університетів, що сьогодні є поліфункціональними інформаційними центрами, які обслуговують не лише університетську спільноту, а й громадськість. Як уже наголошувалося, такі університети, маючи давню історію та плекаючи традиції меценатської підтримки, дуже часто містять і потужні правові колекції, фондовані бібліофілами, або викуплені в приватних осіб (навіть в основі Бібліотеки Конгресу лежить приватна колекція президента Т. Джефферсона – цей історичний факт є лише найвідомішим прикладом таких взаємин).

Так, Юридична бібліотека Берклі, що є інформаційним центром юридичного факультету Каліфорнійського університету в Берклі і належить до кращих наукових бібліотек світу в галузі рідкісних книг і рукописів із царини цивільного і релігійного права, має у своєму складі всесвітньо відому колекцію Роббінса, яка по суті є бібліотекою в бібліотеці. Загалом колекція Роббінса об'єднує понад 300 тис. об'єктів зберігання, включно з книгами, інкунабулами, мікрофільмами і періодичними виданнями, пов'язаними з релігійним і цивільним правом. Серед них – понад 300 рідкісних рукописів, які датуються ще 12 ст. [9].

Юридична бібліотека університету Вісконсин, як і багато інших юридичних бібліотек у США, містить повнотекстові юридичні періодичні видання, історичні тексти, зарубіжні та міжнародні правові матеріали, серед яких повне зібрання «Congressional Record», «United States Reports» (з 1754 р.), відомі світові судові справи (з 1700 р.), збірники угод ООН і Ліги Націй, федеральні нормативні акти (з 1938 р.) та ін. Окремо варто згадати ресурс ProQuest Congressional, що охоплює покажчики та величезний масив повнотекстових публікацій Конгресу США з 1789 р.

Помітна частина колекцій юридичної бібліотеки Мічиганського університету (University of Michigan Law Library) стосується корінних народів, зокрема корінних американців, є джерела щодо ранньої історії –

французької традиції; початки американського законодавства, сесій і судових звітів; римського права. Бібліотека має у своєму розпорядженні повний набір мікрофішів XIX і XX ст. із каталогом, що містить усі документи Організації Об'єднаних Націй, а також мікрофільми та паперові документи Ліги Націй.

Юридична бібліотека Міннесотського університету (U. of Minnesota Law School Library – UMN Law Library) зберігає одну з найсильніших колекцій рідкісних юридичних книг у Сполучених Штатах Америки, зібраних у першій половині XX ст., та архів юридичної школи. У структурі бібліотеки 2001 р. було створено Дослідницький центр рідкісних книг Різенфельда (Riesefeld Centre), названого на честь Стефана А. Різенфельда (1909–1999), видатного американського юриста минулого століття та професора Школи права. Серцем Riesefeld Centre є колекція рідкісних книг Артура С. Пуллінга, понад 25 тис. томів рідкісних і спеціальних текстів, що датуються XV–XX ст. Колекція є потужним ресурсом для вивчення історичного англійського права, колоніального і раннього американського права, а також законів американських індіанців. Крім того, Центр зберігає видатну колекцію листів і друкованих робіт великого американського адвоката в кримінальних справах Кларенса Дарроу. Центр також є утримувачем архівів юридичної школи, які документують історію юридичної школи та роботу її факультетів. Матеріали в архівах містять роботи, опубліковані колишніми та нинішніми викладачами, документи юридичного факультету та інші колекції рукописів [10].

Академічною бібліотекою Оксфордського університету є Бодлеанська Юридична бібліотека (BLL (The Bodleian Law Libraries at the University of Oxford)) – найбільша університетська бібліотечна система Великобританії. Вона об'єднує основну університетську бібліотеку, яка є бібліотекою обов'язкових примірників протягом 400 років, а також 30 бібліотек по всьому Оксфорду, разом з основними дослідницькими бібліотеками і бібліотеками факультетів, департаментів та інститутів. Разом бібліотеки зберігають понад 13 млн друкованих видань, понад 80 тис. електронних журналів і видатних спеціальних колекцій, зокрема рідкісні книги і рукописи, класичні папіруси, карти тощо [11].

Найбільшою академічною юридичною бібліотекою у світі є бібліотека Гарвардської юридичної школи (Harvard Law School Library). Бібліотека набуває, каталогізує, зберігає і забезпечує доступ до колекції світового рівня як сучасних, так і історичних правових матеріалів, що документують історію права в цілому та англо-американського права зокрема. Фонди бібліотеки містять історичні та спеціальні колекції (Historical & Special Collections, HSC), відкриті для всіх дослідників, одну з найповніших у світі збірку дослідницьких матеріалів для вивчення історії права. Колекції розбиті на чотири основних категорії: рідкісні книги (колекція рідкісних книг і раних рукописів налічує понад 100 тис. друкованих книг, брошур та інших матеріалів від XV до XX ст.); ранні рукописи; сучасні рукописи (має понад 250 окремих колекцій, у які входять роботи членів колегії адвокатів і викладачів юридичної професії). Крім того, у розділі HSC зберігаються

документи, що стосуються конкретних судових справ США, а також англійські й американські рукописи, написані після 1701 р.). Також бібліотека є утримувачем колекції «Мистецтво і візуальні матеріали» – однієї з найбільших у світі колекцій візуальних матеріалів, що стосуються права, документує історію правових систем загалом і загального права зокрема, за допомогою гравюр, фотографій, картин, скульптур і тривимірних артефактів [12].

Ельська школа права (Yale Law School) має юридичну бібліотеку ім. Ліліан Голдман (Lillian Goldman Law Library), яка є однією з найбільших юридичних бібліотек у світі. Її фонди [13] містять близько мільйона найменувань друкованих матеріалів, багато з яких рідкісні або унікальні.

Юридична бібліотека Сквайр (Squire Law Library) [14] юридичної школи Кембріджського університету має статус дочірньої бібліотеки Кембріджського університету і є однією з найбільших академічних юридичних колекцій у Великобританії, налічуючи понад 180 тис. найменувань.

Зроблений огляд британських та американських юридичних бібліотек дає підстави для низки висновків:

- більшість проаналізованих юридичних бібліотек є важливою складовою освітнього процесу в галузі права і безпосередньо пов'язані з діяльністю видатних юридичних шкіл, як досить часто визначають правові факультети / коледжі університетів. Винятком є Юридична бібліотека Бібліотеки Конгресу США, головне завдання якої – інформаційний супровід законотворчості;

- колекції провідних юридичних бібліотек світу мають, як правило, столітню історію і сягають світового рівня як за унікальністю, так і повнотою сучасних та історичних юридичних матеріалів;

- головним завданням університетських юридичних бібліотек є інформаційна та консультативна підтримка навчальних програм, для чого здійснюється акумуляція ресурсів, їх організація (каталогізація), зберігання, забезпечення до них доступу; надаються послуги професорсько-викладацького складу, спрямовані на забезпечення підтримки навчальних планів;

- спектр послуг бібліотек здебільшого ширший, ніж просто супровід законотворчого (Бібліотека Конгресу) чи навчального (бібліотеки юридичних шкіл) процесу – практично всі розглянуті юридичні бібліотеки реалізують підтримку науково-дослідних програм та беруть участь в інформуванні громадськості, максимально спрощуючи доступ до своїх фондів.

Тож історичні колекції американських і британських юридичних бібліотек разом із практичними функціями забезпечення освітнього та наукового процесів мають потужне символічне значення, наголошуючи на тяглоті національної правової традиції та непорушності її засадничих принципів свободи і демократії.

Список бібліографічних посилань

1. Дубровіна Л. А., Лобузїна К. В., Онищенко О. С., Боряк Г. В. Цифрова гуманітаристика та бази даних документальної культурної спадщини в бібліотеках України. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 290–309. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.290>
2. Рибачок О. Документальна спадщина як складова культурних цінностей і культурної спадщини. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. Вип. 2. С. 81–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2017_2_13
3. Половинчак Ю., Бондаренко В., Матвійчук Л. Правові ресурси історико-культурної спадщини: представлення в бібліотечних фондах та їх популяризація. University library at a new stage of social communications development: тези VII Міжнар. конф. (Дніпро, 6–7 жовт. 2022 р.). Дніпро : Наукова бібліотека УДУНТ. URL: http://conflib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library_2022/paper/view/26450/15274
4. Лобузін І., Перенесієнко І. Електронні колекції україніки у вебсередовищі: організація та технологія формування ресурсів рукописних та книжкових джерел у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 324–336. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.324>
5. Рачков Є. С. Технології баз даних у збереженні та дослідженні міської культурної спадщини. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Історія*. 2020. Вип. 57. С. 28–57. <https://doi.org/10.26565/2220-7929-2020-57-02>
6. Струнгар В. Використання бібліотеками соціальних мереж та медіа-хостингів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 90–106.
7. Струнгар В. Типологічна класифікація соціальних медіа як об'єкт діяльності бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 58. С. 195–205.
8. Collections. Law Library. Library of Congress. URL: <http://www.loc.gov/law/find/collections.php>
9. Robbins Collection Library. BerkeleyLaw. URL: <https://www.law.berkeley.edu/research/the-robbins-collection/robbins-collection-library/>
10. University of Minnesota. Law School Library – UMN Law Library. URL: <https://www.law.umn.edu/library>
11. Libraries. University of Oxford. URL: <https://www.ox.ac.uk/research/libraries?wssl=1>
12. Пестрецова О. Правові фонди та колекції сучасних бібліотек: формування, розвиток. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2017. Т. 22. Вип. 2 (18). С. 106–113.
13. Guide. URL: https://ia902904.us.archive.org/6/items/2018-law-library-guide_201808/LibraryGuide2018.pdf

14. Squire Law Library. University of Cambridge. URL: <https://www.squire.law.cam.ac.uk/>